

DİVAN ŞİİRİNDE KARGA

*H. İbrahim DEMİRKAZIK**

ÖZET

Siyah rengi, çirkin sesi ve uğursuz addedilen varlığı ile folklardan edebiyata, inanışlardan âdetlere kadar pek çok alana konu olan karga divan şiirinde de çeşitli benzetme, hayal ve tasavvurlara mevzu olmuştur. Bu makalede tespit edilen beyit örneklerinden yola çıkılarak, divan şairlerinin kargaya yükledikleri sıfatlar, çeşitli sıfat ve özellikleri ile ilgili yapılan benzetmeler, kargayla ilgili divan şiirine yansımış âdet ve inanışlar, atasözleri ve deyimler ile karganın divan şiirinde kullanımı üzerinde durulmuş ve böylece bu kuşun klasik şiirdeki rolü ve divan şairlerinin karga algısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Divan şiiri, kuş, karga, âdetler ve inanışlar, atasözleri ve deyimler

1. Giriş

Milletlerin kültürünü; o milletin sanatı, edebiyatı, müziği, mimarisi, içinde yaşadığı coğrafya vb. pek çok öge bir araya gelerek tesis eder. Bugünün kültürünün nüvesinin geçmişte şekillenmiş olması, geçmiş dönemin kültürünün incelenmesini gerekli kılmaktadır. Eğer bu hakkıyla yapılabilirse yaşayan kültürün genetik yapısını çözmek ve böylece kültürü daha kolay anlamlandırabilmek mümkün olur. Kültürü tesis eden unsurların en başta gelenlerinden birisinin de edebiyat olması onu kültürü anlamada ve yorumlamada vazgeçilmez bir konuma oturtmaktadır. Edebî eserlerin doğrudan ya da dolaylı olarak yazıldığı dönemi yansıtması münasebetiyle, bir dönemin yaşayışını, hayat anlayışını, toplumsal ve siyasal algılarını, düşünce yapısını, sanat zevkini, inanç sistemlerini, bilimsel ve

* Dr./ ibrahimdemirkazik@hotmail.com

teknik düzeyini, eğitim anlayışını ve geleneklerini o dönemin edebî eserlerine bakarak büyük oranda kavramak mümkün olabilir. Bu sebeple bir dönemi anlamak için o dönemin edebî eserlerinin titizlikle değerlendirilmesinin büyük önem taşıdığı muhakkaktır. Bu münasebetle biz de hazırladığımız bu çalışmada maddi kültür öğelerinden “karga” üzerinde duracağız ve böylece klasik Türk şiirindeki “karga” algısını tespit etmeye çalışacağız.

Kuşlar şiirlere; uçmaları, sesleri, hızları, boyutları, güzellikleri, çirkinlikleri, uğursuzlukları, yırtıcılıkları vb. pek çok açıdan konu olmuşlardır. Divan şiiri için de bu durum böyledir. Divan şairleri soyut hayallerin somutlaştırılmasında kuşları çokça kullanmışlardır. Bir bakarsınız karga nefis, papağan şair, baykuş gam, bülbül sırdaş, kumru sohbet arkadaşı oluvermiş. Şairler kimi zaman mübalağanın da sınırlarını zorlayarak kuşları pek çok hayale ve tasavvura konu etmişlerdir. İşte bunlardan biri de bizim ele alacağımız “karga”dır.

L. Austin Oliver’a göre hiçbir kuş türü efsane, folklor, edebiyat ve günlük konuşmada kendisine karga kadar üstün bir yer sağlayamamıştır.¹ Bu hüküm oldukça abartılı olmakla birlikte karganın hatırı sayılır bir biçimde dinî öğelere, efsanelere, mitlere, folklor ve edebiyata konu olduğu da bir gerçektir. Sedat Veyis Örnek de karganın dünyanın yaratılışını ve insanların oluşumunu konu edinen ilkel efsanelerde önemli rol oynadığını; masallarda, halk inanmalarında gelecekte haber verici olarak nitelendiğini; ötüşünden, uçuşundan, bir yere konuşundan kötülük ya da iyilik getireceği çıkarıldığını² söyleyerek karganın edebiyat ve kültür üzerindeki etkisini ifade eder. Bu noktadan hareketle karganın divan şiirindeki yansımaları tespit etmek maksadı ile yüzün üzerinde divanın taranmasıyla elde edilen beş yüzün üzerindeki beyitten yola çıkılarak bu çalışma oluşturulmuştur. Çalışmaya üç istisna dışında müstakil mesneviler dahil edilmemiştir.

¹ Oliver L. Austin, *Bateş Hayvanlar Ansiklopedisi: Kuşlar*, Çev. Gönül Suveren - Gülten Suveren, Bateş Yay., İstanbul 1979, s. 221.

² Sedat Veyis Örnek, *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1973, s. 40.

2. “Karga” Kelimesinin Sözlük Anlamı, Kökeni ve Divan Şiirinde Karga Anlamıyla Kullanılan Kelimeler

Sözlükte siyah tüylü geniş kanatlı, gezici, tarla ve bahçelere zararlı ötücü bir kuş; kara karga; kuzgun³ olarak anlamlandırılan karga eski Türkçeden beri Türk dillerinde kullanılan bir kelimedir ve “karga” kelimesi karganın çıkardığı sestene gelmektedir. Hatta bu kelime Türkçeden Rusça, Bulgarca gibi komşu dillere de geçmiştir.⁴ “Karga” aynı zamanda İtalyancadan dilimize geçmiş bir denizcilik terimidir ki bir şeyin asıl durumunu kaybederek baş aşağı olması ve yelkenleri toplama anlamına gelir.⁵

Türk edebiyatı ve kültüründe, karga anlamına gelen, Farsça “zâg” ve Arapça “gurâb” kelimeleri, büyük bir bölümü Osmanlı Türkçesi döneminde olmak üzere sıklıkla kullanılmıştır. “Zâg” kelimesine Hüseyin Kâzım Kadri: Karga, gurâb; kemanın köşesine sarılan deri; bileme, itileme, kılağı.”⁶ şeklinde olmak üzere üç farklı anlam verir. Bu üç anlam, divan şiirinde kimi zaman tevriyeli söyleyişlerde şairlerce kullanılmıştır. “Gurâb” sözcüğüne ise Hüseyin Kâzım Kadri: Karga; suverülburuçtan biri; eski zamanların cenk gemilerinden; tasavvufta cismi küllî⁷ olmak üzere dört farklı anlam verir. Ayrıca “gurâbülbeyn”in ala karga anlamını taşıdığını ifade eder ki bu kelime de divan şiirinde kullanılmıştır. “Gurâb” sözcüğü tespit edebildiğimiz kadarıyla divan şiirinde karga anlamının dışında hemen hiç kullanılmamış ve bununla ilgili tevriyeli söyleyişlere başvurulmamıştır. Klasik Türk şiirinde “zâg” ve “gurâb” sözcüklerinin dışında “kelâg” kelimesi de kullanılır. Mütercim Âsım bu sözcük için şu karşılığı verir: “Kelâg: Ferâg vezninde zâg-i deştî ismidir.

³ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük, Orhun Yazutlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı*, Ötüken Yay., İstanbul 2007, III, s. 2430.

⁴ Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1999, s. 212.

⁵ Yaşar Çağbayır, *a.g.e.*, III, s. 2431.

⁶ Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lugati, Türk Dillerinin İştikakı ve Edebî Lugatları*, Maarif Vekaleti Devlet Matbaası, İstanbul 1928, II, s. 945.

⁷ Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lugati, Türk Dillerinin İştikakı ve Edebî Lugatları*, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, III, s. 571-572.

Yani yaban kargası ki kuzgun tabir olunur.”⁸ Bu sözcüklere ek olarak divan şairleri kimi zaman “kuzgun” nadiren “alakarga”, “saksâğan” gibi kelimeleri de şiirlerinde kullanmışlardır.⁹

3. Karganın Sıfat ve Özellikleri, Kargayla İlgili Çeşitli Tasavvur ve Benzetmeler¹⁰

3.1. Karganın Sıfat ve Özellikleri ile İlgili Tasavvur ve Benzetmeler

Tespit ettiğimiz beyitlerde karga; kara, yüzü kara, kara kanatlı, misk renkli, çirkin sesli, saçma sözler söyleyen, leş yiyici, vahşi, hırsız, rezil, aksi, aşâğılık, cahil, faydasız, gammaz, günahkâr, hak yoldan çıkmış, hileci, yakışsız, zeki ve uğursuz¹¹ gibi sıfatlarla tavsif edilmiş ve bunlarla ilgili muhtelif benzetmelere konu olmuştur. Şimdi bunları sırayla ele alalım:

⁸ Mütercim Âsım, *Burhân-ı Katı*, hzl. Mürsel Öztürk - Derya Örs, TDK Yay., Ankara 2000, s. 416.

⁹ Çalışmada tarama sonucunda elde edilen 508 beyitte karga ve karga cinsinden kuşları ifade eden kelimelerin kullanma sıklıkları: zâğ : 374, gurâb: 106, kelâğ: 23, karga: 15, kuzgun: 3, gurâbulbeyn: 2, alakarga: 1, saksâğan: 1 şeklindedir. Dokuz beyitte zâğ ile kelâğ, üç beyitte zâğ ile gurâb, iki beyitte ise zâğ ile kuzgun bir arada kullanılmıştır. Karga anlamına gelen “kerâker“ kelimesinin ise taradığımız divanlarda kullanımına rastlamadık.

¹⁰ Yararlanılan beyitler, alınan eserlerdeki imlaya bağlı kalınarak kullanılmıştır.

Beyit örneklerinin künyeleri ilk geçtiği yerde dipnotta açık olarak verilmiş, sayfa içlerinde veya aynı eserden daha sonra geçen beyitlerin künyelerinin gösterilmesinde ise şu yöntem uygulanmıştır:

Şairin adı, şiirin eserdeki numarası/beyit numarası (eseri yayına hazırlayanın soyadı, varsa cilt numarası, şiirin yayında bulunduğu sayfa numarası) Örnek: *Emrî, G.433/1 (Saraç, s. 235)*.

Beyit künyesinde kullanılan kısaltmalar ise şunlardır: b. (beyit), G. (gazel), K. (kaside), Kt. (kıt'a), Mh. (muhammes), Mm. (manzum mektup), Mn. (mesnevi), Mt. (matla'), T. (tarih manzumesi), Tkb. (terkib-bend).

¹¹ Karganın uğursuzluğu yazının âdetler ve inanışlar kısmında ele alındığından burada üzerinde durulmamıştır.

Kara (zâg-1 siyâh, zâg-1 siyeh)

“Kara” divan şiirinde karga için kullanılan en yaygın sıfattır. Karganın tüylerinin rengiyle ilişkili olan bu sıfat aslında çoğunlukla siyah rengin çağrıştırdığı olumsuz anlamlar sebebiyle tercih edilmiştir.¹² Aşağıdaki beyitte Nahîfi, gönül ehlinin aşağılık kimselerin ayıplamasına sinirlenmesini doğal karşılamakta ve bu durumu kara karganın sesinin bülbülü rahatsız etmesiyle ilişkilendirmektedir:

Ehl-i dil ser-germ olursa ta'n-ı dúnândan n'ola

Bülbülü zâg-1 siyâhun nâlesi igzâb ider

Nahîfi, G.164/4 (Aypay, II, s. 167)¹³

Kara Yüzlü (rû-siyâh, siyâh-rû), (Kara Kanatlı (zâg-1 siyeh-cenâh)

Karganın vücudu yanında *yüzü* de *siyah* tır. Divan şairleri, karga gibi kara yüzlü ifadesini, karanlık işler çeviren ama bundan hiç utanmayan, yüzündeki iyilik nurunu yitirmiş kişiler için kullanırlar.¹⁴ Kargaya yüklenen sıfatlardan bir diğeri de “kara kanatlı”dır. Aşağıdaki beyitte şair kalemini *kara kanatlı* bir karga olarak niteler. Böylece karganın kanatlarının kara olması şiirde söz konusu edilmiş olur. Bu beyitte Seyyid Vehbî bahtının açık olması durumunda kara kanatlı kaleminin, papağan gibi şirin sözler söyleyen bir varlığa dönüşeceğini ifade etmektedir:

Zâg-1 siyeh-cenâh kalem yüz virürse baht

Nutk-âzmâ-yı tûtî-i şîrîn-zebân olur

Seyyid Vehbî, K.36/36 (Dikmen, I, s. 161)

¹² Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Ankara Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1991, K.60/5, I, s. 230; Gamze Demirel, *18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Divânı (İnceleme - Tenkidli Metin - Tahlil)*, Fırat Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ 2005, G.59/5, II, s. 166.

¹³ A. İrfan Aypay, *Nahîfi Süleyman Efendi, (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni)*, Selçuk Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1992.

¹⁴ Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sabit, Divan*, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 1991, K.40/54, s. 283; Özge Öztekin, *Râsîh Divânı İnceleme - Tenkidli Metin - Özel Adlar Dizini*, Hacettepe Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1997, Mm./b.429, s. 223.

Misk Renkli (zâg-ı miskî)

Emrî, sevgilinin yanağındaki beni misk renkli (siyah) bir karga olarak düşünür. Burada sevgilinin beninin miskle bağlantısı elbette sadece renk bakımından değildir, ancak karganın miskle ilişkisinin renkle ilgili olduğu âşikârdır:

Zâg-ı miskîdür beni konmuş İrem gülzârına

Âl tûtîdür lebi almış güher minkârına

Emrî, G.433/1 (Saraç, s. 235)¹⁵

Çirkin Sesli (şûr-nagam, bed-nevâ, bed-nagme, bed-elhân), Saçma Sözler Söyleyen (yâve-gû, herze-pâlâ)

Karganın kulak tırmalayan sesi sebebiyle şairler şiirlerinde kargayı çirkin sesli olarak vasıflandırmışlardır.¹⁶ Klasik Türk şiirinde şairler karganın ötüşündeki çirkinliği aynı zamanda saçma sözlerle ilişkilendirmişler ve kargayı saçma sözler söyleyen bir varlık olarak değerlendirmişlerdir. Aşağıda bu durum dile getirilmektedir:

Olur mı hem-nevâ tûtî-i tab⁴-ı nükte-sencümle

O zâg-ı rû-siyâh-ı yâve-gû kim herze-pâlâdur

Bosnalı Sâbit, K.40/54 (Karacan, s. 283)

Leş Yiyen (cîfe-keş,¹⁷ cîfe-horda)

Karga pek çok besinin yanında leş de yer. Aşağıdaki beyitte karganın bu vasfı dile getirilmekte ve onun aç bir kurt gibi, durmadan ehlini lokma lokma yediği ifade edilmektedir:

Gürg-i gürisne-veş müdâm ehlini lokma lokma yir

Toymadı yıllar oldu bu câfi-i cîfe-horda zâg

Fedaî, G.139/2 (Çakıcı, s. 489)¹⁸

¹⁵ M. A. Yekta Saraç, *Emrî Divanı*, Eren Yay., İstanbul 2002.

¹⁶ Bosnalı Sâbit, G.60/1 (Karacan, s. 380); Tahir Üzgör, *Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Divân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, AKM Yay., Ankara 1991, G.252/5, s. 634; Rabia Derya Tuyan, *Ayıntablı Hâfız ve Divânı, İnceleme - Metin - Dizin*, Gazi Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, G.171/3, s. 162; Nahîfî, Mt.216 (Aypay, II, s. 724).

¹⁷ 'Ayıntablı Hâfız, G.171/3 (Tuyan, s. 162).

¹⁸ Bilal Çakıcı, *Fedaî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni*, Ankara Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2005.

Vahşî (gurâb-ı vahşî)

Kargalar evcilleştirilmeyen yani vahşî kuşlardır. Fedâî aşağıya alınan “*Kendini kolu kanadı olmayan vahşî bir karga yavrusu tut (say); ağzını her yana açma, Allah’a aç ki ağzın dolsun.*” şeklinde günümüz Türkçesine aktarabileceğimiz beyitte bu durumu şiirine konu etmektedir:

Tut seni ferruh gurâb-ı vahşîsin bî-bâl ü per
Açm’agız her sû Hudâ’ya aç k’olasın pür dehen¹⁹
Fedâî, K.26/7 (Çakıcı, s. 330)

Hırsız, Rezil (zâg-ı rezîl)

Kargaların dikkatlerini çeken nesnelere alıp götürdükleri bilinmektedir. Bunların arasında parlaklıkları sebebiyle yüzük, küpe, pırlanta gibi nesnelere yanında, sabun gibi beyaz nesnelere de vardır. Bunu gözlemleyen şair, karganın çaldığı sabun parçasını bir damın kenarına koymasını şiirine konu etmiş ve bu suretle kargaya hırsız ve rezil sıfatını yüklemiştir:

Kenâr-ı bâma komuş hurde-pâre-i sabûn
Çalup nezâket ile bu siyâh-zâg-ı rezîl
Bosnalı Sâbit, K.3/20 (Karacan, s. 166)

Aksi, Ters Huylu (zâg-ı kec-nihâd)

Bülbülün gül üzerinde, kumrunun servi üzerinde mekân tutmasına karşın karganın kavak dışında başka bir ağaca yuva yapmaması inatçılık ve aksilik olarak değerlendirilmiştir:

Bülbül gül üzre fâhte serv üzre râst-gûy
Gör zâg-ı kec-nihâdı kavak dir dimez çenâr²⁰
Gelibolulu Âlî, G.201/4 (Aksoyak, II, s. 42)²¹

Aşağılık (gurâb-ı denî)

Saçma sapan söz söyleyen ve yüzü kara kişiler aşağılık bir karga olarak tasavvur edilmiş, bu suretle de kargaya “aşağılık” sıfatı yüklenmiştir:

¹⁹ Eserde “Huzâ’ya” olan ifade anlam gereği “Hudâ’ya” şeklinde değiştirilmiştir.

²⁰ Eserde “kavakdur” şeklindeki ifade, anlam gereği “kavak dir” şeklinde değiştirilmiştir.

²¹ İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Mustafa Âlî, Divan, Critical Edition, Turkish Sources LXIII*, Harvard University 2006.

Rû-siyâh oldı ol gurâb-ı denî

Herze-hôr olma sen de dinle beni

Râsih, Mm./b.429 (Öztekî, s. 223)

C a h i l

Karga güzelliklerin değil de pis nesne ve varlıkların yanında ve yakınında durması açısından cahillikle suçlanır. Çünkü karga bir sineği bülbülün sesine tercih eder.²² Cahil karga, gül yaprağındaki renkli sözü anlayamaz.²³ Aşağıdaki beyitte Ahmedî, şiirin iyisinden anlamayan buna rağmen şairlikle şöhret bulan kişileri kargaya benzeter ve iyi şiir yazan bülbül nefesli kişilerin bu kargaların ayıplamalarına gücenmemesini tavsiye eder:

Şehr içinde cehl-ile şöhret dutan kargaların

Ta'nesinden olma iy bülbül nefeslü münfa'îl

Ahmedî, G.375/10 (Akdoğan, s. 442)²⁴

F a y d a s ı z (e b t e r) , İ Ő e Y a r a m a z (n â - b e k â r)

Karga, etinin ya da yumurtasının yenmemesi ve herhangi bir olumlu meziyetinin olmaması sebebiyle şairler tarafından faydasız, işe yaramaz²⁵ vasıfları ile anılmıştır. Aşağıdaki beyitte şeker yiyen papağanın (tûtî) konuşma meziyetine sahip olması, karganın ise faydasızlığı söz konusu edilir:

Gel olma zâg-veş ebter yigil tûtî kimi şeker

İşit bülbül neçe öter konuban gül budagina

Nesîmî, G.394/2 (Ayan, II, s. 676)²⁶

²² Ali Emre Özyıldırım, *Hamdullah Hamdî ve Divanı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999, G.82/7, s. 165.

²³ Fatih Tıgılı, *Bursalı Rahmî Çelebi ve Divânı*, İstanbul Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, K.4/11, s. 38.

²⁴ Yaşar Akdoğan, *Ahmedî Divânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128334/h/ahmedidivaniyasarakdogan.pdf>. (02.02.2011).

²⁵ Bosnalı Sâbit, G.347/5 (Karacan, s. 528).

²⁶ Hüseyin Ayan, *Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*, TDK Yay., Ankara 2002.

G a m m a z (z â g - ı g a m m â z)

İslâmî gelenekte sıkça anlatılan bir efsanede, müşriklerden kaçarken bir mağaraya sığınan Hz. Muhammed'in yerini, karganın öterek müşriklere belli etmesi söz konusu edilir.²⁷ Muhtemelen bu sebeple şairler kargayı "gammaz" olarak tavsif etmişlerdir. Aşağıdaki beyitte Fennî koluna rakîbi takıp gezen sevgiliyi üzerine gammaz karga konmuş bir servi olarak düşürür:

Zâg-ı gammâzı kola almışsın ey serv-i bülemlend
Biz de bârî sâye-i lutfundan olsak behre-mend
Mustafa Fennî, Mt.102 (Demirkazık, II, s. 643)²⁸

Günahkâr, Suçlu (zâgân-ı siyeh-kâr,²⁹ zâg-ı siyeh-kâr)

Karga muhtemelen, çeşitli nesnelere çalması, leş ve pislik yemesi, se-siyle çevresini rahatsız etmesi gibi sebeplerden şairlerin nazarında günahkâr vasfını kazanmıştır. Aşağıya alınan beyitte Nahîfî sevgilinin yâr olduğu kişiyi (ağyâr) günahkâr karga olarak nitelemektedir:

Ol perî-rû varup agyâr ile yâr olsun mı
[Ol Hümâ] zâg-ı siyeh-kâra şikâr olsun mı
Nahîfî, G.519/1 (Aypay, II, s. 523)

H a k Y o l d a n Ç ı k m ı ş (z e y g - i z â g)

"Ârife, akıllı kişilerin sedefe benzeyen dudaklarından çıkan mücevher kıymetindeki söz gerekir, (onlar için) boş yere söylenen sözler hak yoldan çıkmış karga bağırtılarıdır." şeklinde günümüz Türkçesine aktarabileceğimiz beyitte şair kargaya hak yoldan çıkmış sıfatını vermektedir:

'Ârife söz güher gerek tâ sadef-i libâbdan
Laklakahâya bî-hüde gulgule zeyg-i zâgdur
Feyzî, G.130/6 (Coşkun, s. 370)³⁰

²⁷ Mustafa Özbaş, "Kurtarıcı Kargadan Burnu Pislikten Çıkmayan Kargaya: Türk Halk Anlatılarında Karganın Dönüşümü", *Milli Folklor*, Y. 22, S. 88, 2010, s. 62.

²⁸ H. İbrahim Demirkazık, *18. yy. Şairi Mustafa Fennî, Dîvân (İnceleme - Tenkidli Metin - Dizin)*, Marmara Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009.

²⁹ Belig M. Emin, K.8/16 (Demirel, II, s. 42).

³⁰ Ali Osman Coşkun, *Simkeş-zâde Feyzî Dîvânı, (İnceleme - Metin - İndeks)*, Gazi Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1990.

Hileci (ehl-i hîle)

Râsih kargayı yüzü kara bir hileci olduğu için hâli harap olan bir varlık olarak tasavvur eder:

Oldığı için ehl-i hîle gurâb
Rû-siyâh olup oldu hâli harâb

Râsih, Mm./b.149 (Öztekin, s. 191)

Yakışksız (zâg-ı nâ-sâz)

Sevgilinin kûyunda âşğın figan etmesini ayıplayan *rakîb*, bu hâliyle bülbülün dedikodusunu yaparak yakışksız bir davranış sergileyen kargaya teşbih edilir. Bu suretle de karga için yakışksız sıfatı kullanılır:

Kûy-ı dilberde figânuma ider ta'n rakîb
Zâg-ı nâ-sâzı görün mürğ-ı hoş-elhâna geçer

Avnî G.10/4 (Doğan, s. 42)³¹

Zeki (zâgân-ı behmen)

Karganın zeki bir kuş olduğu bilinmektedir. İnsanlar tarafından yetiştirilen kargalarla yapılan deneyler bu kuşların hatırı sayılır bir öğrenme yeteneği olduğunu, üç ya da dörde kadar sayabildiklerini, çeşitli gürültü ve simgeleri besinlere bağlamayı başardıklarını ortaya koymuştur.³² Aşağıdaki beyitte Esrâr Dede kargaya “zeki” sıfatını yükleyerek bu durumu dile getirmektedir:

Bülbül nedir figânın gülzâr-ı hüsn ü ânın
Zâgân-ı behmen âhir güllerini dererler

Esrâr Dede G.96/3 (Horata, s. 389)³³

³¹ Muhammed Nur Doğan, *Fatih Divanı ve Şerhi*, Erguvan Yayınevi, İstanbul 2004.

³² Oliver L. Austin, *a.g.e.*, s. 221-222.

³³ Osman Horata, *Esrâr Dede, Hayatı - Eserleri - Şiir Dünyası ve Dîvânı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998.

3.2. Kargayla İlgili Çeşitli Tasavvur ve Benzetmeler

3.2.1. Kişi ve Kişiliklerle İlgili Tasavvur ve Benzetmeler

Sevgili (mahbûb, yâr, cânân)

Sevgilinin *göz* ü âşığın keklik gönlünü avlaması bakımından kargaya benzetilir.³⁴ Pek çok beyitte şairler siyah rengi dolayısıyla *yara* yı (*dâğ*) kargaya benzetmişlerdir. Sevgilinin kolundaki istenmeyen yaralar karga olarak değerlendirilir.³⁵ Sevgilinin güzellik unsurlarından olan *zûlf*,³⁶ *ben (hâl)*³⁷ ve *ayva tüylerinin (hat)*³⁸ siyah renkle bağlantılı olarak kargaya benzetilmesi oldukça yaygın bir tasavvurdur. Ayrıca sevgilinin yanğındaki *beni (hâl)*, âşığın gönlünü yakaladığı için karganın pençesine teşbih edilmiştir.³⁹ Bunların yanında pek sık görülmemekle birlikte sevgilinin *kaş*ı (*ebrû*)⁴⁰ da renk bakımından kargaya benzetilen unsurlardandır. Genel olarak miskle ilişkilendirilen bu ögeler muhtemelen sevgilinin gül bahçesi hükmündeki yüzünü kapatmaları sebebiyle böyle bir benzetmeye maruz kalmışlardır. Aşağıya alınan beyitte Necâtî sevgilinin benini, ayva tüylerini ve misk kokulu zülfünü hep birlikte kargaya benzetmektedir:

Bir yana oldı hâl ü hat ü zülf-i müşg-bâr

Cân gülşenini kapladı tutdı gurâblar

*Necâtî Beg, G.105/5 (Tarlan, s. 209)*⁴¹

³⁴ Nagihan Çağlayan, *Nisârî Divânı (Metin - İnceleme)*, Cumhuriyet Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2007, G.258/2, s. 185.

³⁵ Emri, Kt.242/1 (Saraç, s. 342)

³⁶ Muharrem Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1980, G.672/3, s. 265.

³⁷ Bursalı Rahmî, G.176/2 (Tıgılı, s. 242).

³⁸ Ali Nihat Tarlan, *Ahmed Paşa Divanı*, MEB Basımevi, İstanbul 1966, G.9/6, s. 129.

³⁹ Belîğ M. Emin, G.194/3 (Demirel, II, s. 297).

⁴⁰ Ali Nihat Tarlan, *Hayâlî Bey Divanı*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1945, G.12/2, s. 232.

⁴¹ Ali Nihat Tarlan, *Necati Beg Divanı*, MEB Yay., İstanbul 1997.

Âşık, Mecnûn

Karga âşığın vücudunda özellikle de sinesinde aşk ateşi ile oluşmuş yaraların benzetme unsurudur.⁴² Ayrıca âşığın *kaş*ı da karga olarak tasavvur edilir.⁴³ *Dağınık saçları* da karga yuvasıdır.⁴⁴ *Âşığın viran gönlü* ise gam kargasının mekânıdır.⁴⁵ Mecnûn'un başındaki yaralar kargaya,⁴⁶ darmadağınık saçları ise karga yuvasına benzetilir. Ayrıca Mecnûn'un başına karganın yuva yaptığı da ifade edilir.⁴⁷ Mecnûn öldükten sonra onun başına üşüşen kuş da kargadır.⁴⁸ Gecenin karanlığında gökyüzünde görülen hilal, karganın göğe çıkardığı Mecnun'un yüzüdür:

Zulmet-i şebde hilâl-i âsumâmı göricek
Peyker-i Mecnûnı sandum kim çıkardı göğe zâğ
Hayâlî, G.1/2 (Tarkan, s. 223)

Rakîb / Ağyâr

Klasik Osmanlı edebiyatındaki “rakîb”, “âşık - şair”lerin öfke, küfür ve lânetlerine boy hedefi olmuş, aşkı inkâr eden “kötü insan”ı temsil eder.⁴⁹ Rakîb ya da ağyâr çeşitli varlıklara benzetilir. Atilla Şentürk, beyitlerden yola çıkarak, kara yüzlülüğü ve âşıkların gözünde çirkinliği sebebiyle rakîbin en çok benzetildiği hayvanlardan birinin karga olduğunu söyler.⁵⁰ Divan şiirinde; *siyah yüzü*,⁵¹ *sevimsizliği*,⁵² *uğur-*

⁴² Ahmet Mermer, *Mezâkî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkidli Metni*, AKM Yay., Ankara 1991, G.234/9, s. 428; Ali Nihat Tarkan, *Zatî Divanı, (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon), Gazeller Kısmı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1967, G.164/1, I, s. 164.

⁴³ Gelibolulu Âlî, G.612/5 (Aksoyak, II, s. 125).

⁴⁴ Emrî, G.246/4 (Saraç, s. 149).

⁴⁵ Vahit Özen, *Nâfi' Divânı -İnceleme, Transkripsiyonlu Metin-*, Fırat Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2010, G.44/7, s. 62.

⁴⁶ Emrî, Kt. 97/1 (Saraç, s. 316).

⁴⁷ Emrî, G.229/4 (Saraç, s. 142).

⁴⁸ Emrî, G.247/4 (Saraç, s. 150).

⁴⁹ Ahmet Atilla Şentürk, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakîb'e Dair*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s. 25.

⁵⁰ Ahmet Atilla Şentürk, *a.g.e.*, s. 84.

⁵¹ İ. Halil Ersoylu, *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı*, TDK Yay., Ankara 1989, G.164/1, s. 135.

suzluğu,⁵³ *art niyetliliği*,⁵⁴ *kıymet bilmezliği*,⁵⁵ *pis yerlerde*, *pis işlerin peşinde koşması*,⁵⁶ *günahkârlığı*,⁵⁷ *gammazlığı*,⁵⁸ *çirkin sesi*,⁵⁹ *sevgilinin çevresindeki istenmeyen*⁶⁰ ve *yakıksız mevcudiyeti*⁶¹ ile şairler onlarca beyitte rakîbi kargaya benzetmişlerdir. Medhî sevgiliyi sarmak isteyen karga vasıflı *rakîbin kollarını* da karga kanadı olarak tasavvur eder.⁶² Aşağıdaki beyitte Bâlî, *rakîbi haber taşıması* bakımından karga ile ilişkilendirmiştir:

Çok lâf uçurdu Bâlî o kebge rakîb-i zâg

Şeh-bâz-ı çeşme dâm olmaz ol uçurmalar

Bâlî, G.66/5 (Yaşar, s. 174)⁶³

Nefs, Şeytan

Karga *meş'um tabiatı* ve *davranışları* nedeniyle şeytanla bağdaştırılmıştır. Şeyhî “şeytân-ı zâg” tamlamasıyla bu durumu ifade eder.⁶⁴ Tasavvufî olarak insanın kötüyü isteyen, kötülüğün kaynağı olan, dünyevî tarafını sembolize eden nefis; aç gözlülük ve dünyaya düşkünlüğün de tecessüm etmiş biçimidir. Karga hemen *her şeyi yemesi dolayısıyla* nefse benzetme ögesi olmuştur. Nev'î'nin tasavvufî remizlerle

⁵² Yavuz Bayram, *Amasya'ya Vâli Osmanlıya Pâdişâh Bir Şair: Adlî Sultân İkinci Bâyezid Hân-ı Velî, Hayatı - Şahsiyeti - Şairliği - Divân'ının Tenkidli Metni*, Amasya Valiliği Yay., Amasya 2008, G.13/2, s. 173.

⁵³ Gelibolulu Âlî, G.619/4 (Aksoyak, II, s. 126); Nâfi, G.44/7 (Özen, s. 62).

⁵⁴ Nahîfî, Mt. 216 (Aypay, II, s. 724).

⁵⁵ Hayâlî, G.57/6 (Tarlan, s. 372).

⁵⁶ Mustafa Fennî, G.116/2 (Demirkazık, II, s. 442).

⁵⁷ Nahîfî, G.519/1 (Aypay, II, s. 523).

⁵⁸ Mustafa Fennî, G.9/2 (Demirkazık, II, s. 372).

⁵⁹ Hasan Kaya, *18. YY. Şairi Âsaf ve Divânı (İnceleme - Tenkili Metin - Dizin)*, Marmara Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, G.472/4, II, s. 600.

⁶⁰ Gülmedine Koç Acar, *Hafid Divanı (İnceleme - Transkripsiyonlu Metin)*, Cumhuriyet Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2006, G.135/2, s. 177.

⁶¹ Avnî, G.10/4 (Doğan, s. 42); Zâtî, G.156/3 (Tarlan, I, s. 156)

⁶² Nezihe Seyhan, *Medhî Divânı (İnceleme - Transkripsiyonlu Metin)*, Marmara Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2000, G.76/4, s. 362.

⁶³ Muhammet Yaşar, *Bâlî, Hayatı Edebî Kişiliği, Divânının Tenkili Metni (İnceleme - Metin)*, Selçuk Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005.

⁶⁴ Mustafa İsen - Cemal Kurnaz, *Şeyhî Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1990, K.9/5, s. 51.

ördüğü, ruhun ve nefsin mücadelesini konu edinen *Münâzara-i Tûtî vü Zâğ* mesnevisinde “Tûtî” (papağan) insanın iç dünyasını ve sonsuzluğa dönük yönünü, “Zâğ” (karga) ise nefsi temsil eder.⁶⁵ Aşağıdaki beyitte Necmî Ömer, ruh kuşunu idamdan kurtarmanın yolunun nefis kargasına itibar etmemekten geçtiğini söylemektedir:

Murg-ı rûhı habs idüp bu zâg-ı nefse i'tibâr
İtmeyüp sen murg-ı rûhı eyle i'dâmdan halâs
*Necmî Ömer, 76/4 (Paşazade, s. 127)*⁶⁶

Düşman (a d û , a ' d â , h a s m)

Kimi zaman kasidelerde övgü konusu olan devlet büyüklerinin hem savaş meydanlarında hem de siyasi işlerinde mücadele etmek zorunda olduğu kişiler,⁶⁷ kimi zaman da şairlerin ve âşıkların bizzat kendilerinin cebelleştiği insanlar için düşman kelimesi kullanılır. Divan şairleri; düşmanı *kara yüzü*,⁶⁸ *çirkin sesi*,⁶⁹ *korkaklığı*,⁷⁰ *günahkârlığı*⁷¹ sebebiyle kargayla ilişkilendirirler. Şairler düşmanlarından üstünlüklerini de her fırsatta dile getirirler. Bu üstünlük başta şiir yazma, âşıklık, vefa ve sadakat olmak üzere hemen her konudur.⁷² Ancak bütün bu üstünlüklere

⁶⁵ Hakan Taş – Ömer Zülfe, “Nev’î’nin Münâzara-i Tûtî vü Zâğ Adlı Mesnevisi”, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/3, Tunca Kortantamer Özel Sayısı I, Summer 2007, s. 660.

⁶⁶ Erhan Paşazade, *Necmî Ömer Efendi’nin Dîvân, Tuhfe-i Vahdet ve Kaside-i Elfiyye İsimli Eserlerinin Transkripsiyonlu Metni ve Dîvânı’nın İncelenmesi*, Cumhuriyet Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2002.

⁶⁷ Bâlî, K.20/4 (Yaşar, s. 117); Kezban Özyılmaz, *Kâmî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*, Selçuk Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1994, K.22/21, s. 59.

⁶⁸ Numan Külekçi, *Ganî-zâde Nâdirî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri: Dîvân ve Şehnâmesi’nin Tenkidli Metni*, Atatürk Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1985, G.68/7, s. 255.

⁶⁹ Âsaf, G.155/2 (Kaya, II, s. 444).

⁷⁰ Cihan Okuyucu, *Cinânî, Hayatı Eserleri Dîvânının Tenkidli Metni*, TDK Yay., Ankara 1994, K.41/46, s. 132.

⁷¹ Fatma Sabiha Kutlar, *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi, Dîvân*, Ankara 2004, T.8/14, s. 266.

⁷² Mehmet Kırbıyık, *Kâtib-zâde Sâkib Dîvân*, <http://ekitap.kulturizm.gov.tr/dosya/1-275466/h/katibzade-sakib.pdf> (25.11.2010), G.361/2, s. 501; Medhî, G.524/7 (Seyhan, s. 591); Nahîfî, G.244/2 (Aypay, II, s. 247).

rağmen şairin istediği lütuflara, âşığın sevgiliye ulaşmasına engel olan ve türlü entrikalarla âşığı lütuf ve sevgiliden ayıran karga nitelikli düşman, âşığın başına beladır.⁷³ Aşağıdaki beyitte günahkâr düşmanın karga gibi yüzünün kara olduğu dile getirilmektedir:

Yemlemeyle şâh-bâz-i himmetün sayd eyledi

Rû-siyâh oldı gurâbâsâ ‘adû-yı türe-kâr

Sâmî, T.8/14 (Kutlar, s. 266)

Müddeî, Riyâkâr (ehl-i riyâ)⁷⁴

Tasavvufta makbul olmadığı hâlde davranış ve sözleriyle kendini velî olarak göstermeye çalışan kişiye müddeî denir.⁷⁵ Divan şiirinde “müddeî” kelimesi ile ayrıca sahte âşıklar da kast edilir.⁷⁶ Tespit ettiğimiz bir beyitte müddeî ile karga leff ü neşr yoluyla ilişkilendirilir. Burada *müddeî ses bakımından* kargayla ilişkilendirilmiş ve bülbülün sesi nasıl kargaya lezzet vermezse Celîlî’nin sözleri de müddeînin ağzının tadını öyle kaçıırır denilmiştir.⁷⁷ Arapça gösteriş yapmak demek olan riyâ, tasavvufta, “amel işlerken Allah’tan başkası düşünülerek, ihlâsı terk etmek” şeklinde ifade-sini bulur.⁷⁸ Görüldüğü gibi olmayan, etrafındakilere hoş görünmek adına erdemli davranışlar sergileyen *ikiyüzlü kişiler* leff ü neşr yoluyla kargayla ilişkilendirilir. “*Nasıl ki papağan karganın yuvasında ötmeye, gönül erbabı da riyâ ehlinin meclisinden uzaktır.*” şeklinde günümüz Türkçesine aktarabileceğimiz beyitte şair, riyâ ehli ile kargayı, gönül ehli ile de papağanı ilişkilendirmektedir:

Meclis-i ehl-i riyâdan dürdür erbâb-ı dil

Nagme-sâz olsun mı tûtî âşiyân-ı zâgda

Feyzî, G.300/2 (Coşkun, s. 456)

⁷³ Âsaf, G.155/2 (Kaya, II, s. 444).

⁷⁴ Feyzî, G.198/5 (Coşkun, s. 405); Feyzî, G.300/2 (Coşkun, s. 456).

⁷⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul 2004, s. 451.

⁷⁶ Ahmet Atilla Şentürk, *Klâsik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Süfi yahut Zâhid Hakıkında*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1996, s. 1.

⁷⁷ Arzu Atık, *Celîlî Divanı (3b-46a) (İnceleme - Metin)*, Boğaziçi Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi, İstanbul 2003, G.71/5, s. 97.

⁷⁸ Ethem Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 520.

Müteşair, Şair, Kıssa-hân

Şairlik taslayan, şair geçinen şekilde ifade edebileceğimiz *müteşair*, şiir söylemedeki beceriksizliği ve ifadedeki çirkinliği nedeniyle sesle bağlantılı olarak kargaya benzetilir.⁷⁹ Derviş Şemsî'nin *Deh Murg*'unda eserin kahramanlarından olan karga, kendini kuşlara *şair* ve *kıssa-hân* olarak tanıtır. Şemsî'nin kargayı bu şekilde konuşturması muhtemelen boş ve değersiz söz söyleyen şairleri eleştirmek içindir.

Kuşların bir dânesiyem ben fakîr

Kıssa-hânam şâ'irem san'ât kesîr

*Şemsî, Deh Murg/b.252 (Kaya, s. 100)*⁸⁰

Vâiz, Zâhid

Dinin şekil yönüne takılıp, bir de özünü anlayan kişileri (rind, âşık), sürekli eleştiren *vâizler ses bakımından* kargaya benzetilir.⁸¹ Klasik Türk şiirinde, zahirde dindar geçinip, âşık tipini her fırsatta tenkit eden, ardı arkası gelmez vaaz ve nasihatlerle âşığı bunaltan, halkı aleyhinde kışkırtarak âşığın rahatını kaçıran, ancak fırsatını bulunca kendi de nefsine uymayı ihmâl etmeyen sözde dindarlar *zâhid* olarak adlandırılır.⁸² Karga ile *zâhid* arasında *renk* bakımından bağlantı kuran Ziver, aşağıdaki beyitte kendini, kuş beyinli olarak tarif ettiği *zâhidin* başına çakılan çivi olarak görür ve bu durumu da kara karganın şişe geçirilmesi ile bağdaştırır:

Benüm ol kuş beyinli ehl-i zühdün başına gülmîh

İderler bir nice zâg-ı siyâhı gûyiyâ der-sîh

*Ziver, G.36/1 (Sandal, s. 27)*⁸³

⁷⁹ Erdal Hamami, *Râmî Divânı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, G.38/5, s. 338; Fatih Yerdemir, *Rehâyi Divânı İnceleme - Metin - Dizin*, Gazi Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, G.7/4, s. 75.

⁸⁰ İdris Güven Kaya, *Derviş Şemsî And His Mesnevi Deh Murg, Textual Analysis, Critical Edition And Facsimile*, Turkish Sources XXXVI, Harvard University 1997.

⁸¹ Şeyhî, G.66/4 (İsen - Kurnaz, s. 162).

⁸² Ahmet Atilla Şentürk, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Süfi yahut Zâhid Hakkında*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1996, s. 1.

⁸³ Kerim Sandal, *Ziver Divânı*, Marmara Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001.

Kıskanç (hasûd)

Âşığın aşkını ve sevgiliyle bağını kıskanan kişi hasûd olarak adlandırılır. Hasedinden nurunu yitirmiş, yüzü kararmış bu kişiler, *kara yüzleri* nedeniyle kargaya benzetilmiştir.⁸⁴ Aşağıdaki beyitte şair, kendisini çekemeyen kişinin hasedinden kapkara olduğunu ve kıskançlığından kendine zarar vererek vücudunda yaralar açtığını vurgulamakta ve bu hâliyle karga ve çaylağa benzediğini ifade etmektedir:

Dâg-ı siyâh-ı cismüni zeyn itmiş ey hasûd

Bir yüzi kara zâg mısın yâ zagan mısın

Gelibolulu Âli, G.1084/4 (Aksoyak, II, s. 219)

Falcı (remmâl)

Kum üzerine parmakla, kâğıt üzerine kalemle bir takım noktalar sıralamak, her iki nokta arasında çizgi çizmek suretiyle vücuda getirilen şekle bakıp istikbâlden haber vermek ilmine ilm-i reml denir.⁸⁵ Bu işle uğraşanlara da “remmâl” adı verilir. Aşağıdaki beyitte Azbî, toprağı eşelemesi ve toprak altına gizlenmiş çeşitli nesnelere bulması sebebiyle karga ile remmâl arasında ilişki kurmuştur:

Ala karga ne remmâldür nihân işi ‘ayân eyler

Velâkin çaldığı arşun niçün sarkar vücûdundan

Azbî, K.18/14 (Bayram, s. 137)⁸⁶

3.2.2. Tabiat ve Eşyayla İlgili Tasavvur ve Benzetmeler

Gece (şeb), Akşam (şâm), Karanlık (zulmet)

Gece nin,⁸⁷ *akşam* ın⁸⁸ ve *karanlık* ın⁸⁹ karga olarak tasavvur edildiği onlarca örnek bulmak mümkündür. Karga, âşığın bitmesini dört

⁸⁴ Gelibolulu Âli, G.225/4 (Aksoyak, II, s. 47).

⁸⁵ Ahmet Talât Onay, *Açıklamalı Divân Şiri Sözlüğü*, hzl. Cemal Kurnaz, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007, s. 323.

⁸⁶ Sibel Bayram, *Azbi Baba, Hayatı - Eserleri - Sanatı ve Divanı (İnceleme - Tenkitli Mehtin)*, Trakya Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2006.

⁸⁷ Necâti Beg, K.3/3 (Tarlan, s. 27).

⁸⁸ Ganizâde Nâdirî, K.8/38 (Külekcî, s. 127).

⁸⁹ Bayram Ali Kaya, *The Divân of ‘Azmi-zâde Haletî*, Turkish Sources XLIX, Harvard 2003, K.21/1, s. 69.

gözle beklediği, sıkıntının son sınıra dayandığı gece vakitleri için bilinçli olarak tercih edilmiş bir benzetmedir. Çünkü şair gecede yalnızlığı ve çaresizliği yaşar. Güneşin doğması ile bu kasvetli hava dağılır. Şairler gecenin karga olarak düşünüldüğü bu beyitlerde, geceye son veren güneş için de doğan, tavus, Hümâ, Ankâ, gibi muhtelif kuşları benzetme unsuru olarak kullanmışlardır. Aşağıdaki beyitte Usûlî güneşin doğmasıyla karanlığın dağılmasını, doğanın kanatlarını açarak kargaya doğru yönelip onu ürkütmesi olarak değerlendirmektedir:

Âşiyân-ı çarhda zâg-ı şebi ürkütmege
Sanasun şebhâzdur ki açdı zerrîn per güneş
Usûlî, K.2/7 (İsen, s. 53)⁹⁰

Toprak (hâk)

Kara toprağın üzerine gökyüzünden düşen her bir kar tanesi, gökten karga yakalamaya inen doğana benzetilir:

Tâ ki her bâz-ı sefid-i berf bâlâdan salup
Bulmaya zâg-ı siyâh-ı hâk anlardan emân
Azmîzâde Hâletî, K.39/33 (Kaya, s. 89)

Dünya

Karganın viranede yaşamasıyla bağlantılı olarak dünya, baykuş ve karga yuvası olan bir harabe şeklinde tasavvur edilir:

Zinhâr gırra olma bu mülk-i harâba kim
Tâc-ı mülûkî lâne-i bûm u gurâb olur
Belîg M. Emin, Tkb.4.bend/7 (Demirel, II, s. 71)

Hilâl, Yıldız (necm)

Aşağıdaki beyitte ise şair ayrılık akşamını âşığın ömrüne konan bir gam kargası olarak düşünür. Ayrılık akşamındaki *yıldız*lar karganın gözleri, *hilal* ise ateşten tırnağıdır:

Şâm-ı fûrkat didüğün 'ömre konar gam zâğıdur
Necm anun çeşmi meh-i nev âteşin tırnağıdur
Emrî, Kt.95/1 (Saraç, s. 316)

⁹⁰ Mustafa İsen, *Usûlî Hayatı Sanatı ve Divanı*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 1988.

Â h D u m a n ı (d û d - 1 â h)

Zâtî, kargayı âh dumanı olarak tasavvur eder. Aşağıya da alınan beyitte şair âhının dumanının, vücudunu gökyüzünün tepesine çıkardığını, gökyüzünde yeni ay olarak görünen unsurun vücudunun kemikleri olduğunu söylemektedir.

Gurâb-1 dûd-1 âhum bâm-1 eflâke çıkarmışdur

Görinen mâh-1 nevdür sanma pehlüm üstüh[˘]ânıdur

Zâtî, G.245/5 (Tarlan, I, s. 245)

K a l e m (k i l k , h â m e)

Şair kalemini de karga olarak düşünür.⁹¹ Anlam kuşunu yakalayabilmek için adına kalem denilen kara kargayı kullanır.⁹² Nasıl ki kanatsız bir karga Hümâ'yı yakalayamazsa, onun gibi şairin kalemi kasideye konu olan kişiyi övmeyi başaramaz:

Kalem ne yüzden ide medhüni 'aceb tahrîr

Hümâyı sayd ide mi bir gurâb-1 bî-per ü bâl⁹³

Kara Fazlî, K.31/27 (Özkat, s. 220)⁹⁴

3.2.3. Soyut Ögelerle İlgili Tasavvur ve Benzetmeler

Divan şairleri kargayı tespit edebildiğimiz kadarıyla olumsuz çağrışımlar içeren soyut kavramlarla ilgili benzetme ve tasavvurlar için sıkça kullanmışlardır. Bu anlamda kargaya biçilen rol; mihnet, gam, cevir, matem, bela, fitne, adâvet, kötü talih ve ecel gibi ögelerdir. Şairlerin bu unsurlarla birlikte kargayı çeşitli tasavvur ve benzetmelere konu etmelerinin sebebi muhtemelen karganın uğursuz olduğu inancıdır.

⁹¹ Bosnalı Sâbit, K.3/20 (Karacan, s. 166).

⁹² Yaşar Aydemir, *Behiştî Dîvânı (Behiştî, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni)*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 2000, G.320/5, s. 404.

⁹³ Eserde "gurâb bî-per ü bâl" ifadesi, "gurâb-1 bî-per ü bâl" şeklinde değiştirilmiştir.

⁹⁴ Mustafa Özkat, *Kara Fazlî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme - Tenkitli Metin)*, Marmara Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005.

Mihnet, Gam/Elem, Cevir, Matem

Karga; mihnet, gam/elem, matem, gibi soyut unsurlar divan şiirinde teşbih unsuru olur. Gam fezasında âşığın kemiğe dönmüş tenini gagasından düşüren *mihnet* kargasıdır.⁹⁵ Şair *gam* kargasını gönül gül bahçesinden çıkarmak için içki içer.⁹⁶ Karganın gagası da ayrıca *cevir* ile ilişkilendirilir.⁹⁷ Fehîm-i Kadîm aşağıdaki beyitte kendini *matem* kargası, düşkün tavus, sevinç kuşu ve gam ıslığı olarak vasıflandırır:

Zâg-ı mâtem fûtâd-ı tâvûsam

Murg-ı şâdî vü gam-safir benem

Fehîm-i Kadîm, G.206/6 (Üzgör, s. 576)

Bela, Fitne, Adâvet

Karga divan şiirinde bela, fitne, adâvet gibi kavramlara da teşbih ögesi olarak kullanılmıştır. Karga bülbülün kara *belası* olarak tavsif edilir.⁹⁸ Karga, tuzaklar kuran bir *fitne* dir.⁹⁹ Aşağıdaki beyitte şair sevgiyi kuşa, *adâveti* (düşmanlık) ise kargaya teşbih etmektedir:

Murg-ı mahabbet uçdı seher bâg-ı mihrden

Kondı yerine zâg-ı ‘adâvet didikleri

‘Ayntablî Hâfız, G.270/2 (Tuyan, s. 223)

Baht, Felek, Ecel

Baht, felek, ecel kargaya benzetilen diğer soyut unsurlardır. *Baht* yerli yersiz matem havasına bürünen bir kargaya benzetilmiştir.¹⁰⁰ *Felek*, gagası yakıcı olan bir karga olarak tasavvur edilmiştir.¹⁰¹ Aşağıdaki beyitte şair, kekklik yürüyüşlü sevgiliyi inkâr eden zâhide “*Dilerim ömrüne ecel*

⁹⁵ Emrî, G.402/5 (Saraç, s. 222).

⁹⁶ Mehmet Çavuşoğlu - Mehmet Ali Tanyeri, *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon), Gazeller Kısmı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1987, G.1441/2, III, s. 280.

⁹⁷ Behiştî, Tkb.4.bend/3 (Aydemir, s. 199).

⁹⁸ Bosnalı Sâbit, G.347/5 (Karacan s. 528).

⁹⁹ Râsih, Mm./b.283 (Öztekin, s. 206).

¹⁰⁰ Sâmi, K.16/83 (Kutlar, s. 198).

¹⁰¹ Emrî, G.528/2 (Saraç, s. 278).

kargası konsun.” diyerek beddua etmekte, böylelikle **eceli** de kargaya benzetmektedir.¹⁰²

Zâhid ol kebg-i hırâmânım idermiş inkâr
Dilerin zâg-ı ecel ‘ömrine konsun yürüsün
Gelibolulu Âlî, G.1131/2 (Aksoyak, II, s. 228)

4. Karga ile İlgili Âdetler ve İnanışlar

4.1. Âdetler

Ağaca Karga Ölüsü ya da Karga Kanadı Asmak

Tespit edilen beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla eskiden bağ, bostan gibi meyve ve sebze yetiştirilen yerlere diğer kuşların girmemesi için karga ölüsü ya da karga kanadı asmak âdeti.¹⁰³ Şairler bu âdeti daha ziyade sevgilinin gül bahçesi ya da bağ olarak tasavvur ettikleri yanağı dolayısıyla zikrederler. Sevgilinin yanağına sarkan zülfü, yanağının bağına veya gül bahçesine başka varlıkların girmesini engellemek için asılmış kargaya ya da karga kanadına benzetilir. Adnî, sevgilinin yanak bağını nazar kuşundan korumak için zülfünü kast ederek, iki kargayı ayağından astığını söylemektedir:

Bâg-ı ruhını murg-ı nazardan sakınmaga
Asmış başı aşığa ayagından iki zâg
Adnî, G.90/4 (Yücel, s. 86)¹⁰⁴

Kuş Yakalamak İçin Kargayı Tuzağa Koymak

Eskiden kuş avlamak için çeşitli tuzaklar kullanılırdı. Tuzak olarak kullanılacak kapanın içine çeşitli tahıl taneleri ya da çeşitli kuşlar konur ve o taneyi ya da kuşu yemeye gelen diğer kuş da tuzağa yakalanmış olurdu. Taramamız neticesinde elde ettiğimiz sonuçlar gösteriyor ki karga

¹⁰² Diğer örnek için bk. İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Mustafa Âlî, Divan, Textual Analysis and Critical Edition*, Turkish Sources LXII, Harvard University 2006, K.109/49, I, s. 303.

¹⁰³ Bu beyitler için bk. Âsaf, G.452/4 (Kaya, II, s. 590); Gelibolulu Âlî, G.619/4 (Aksoyak, II, s. 126); Hayâlî, G.3/4 (Tarlan, s. 111).

¹⁰⁴ Bilal Yücel, *Mahmud Paşa, Adnî Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 2002.

da bu amaçla kullanılan kuşlardandır.¹⁰⁵ Aşağıya alınan beyitte sevgilinin alnına sarkan kıvrıkcık saç lülesi tuzak, beni bu tuzağa âşığın gönül kuşunu yakalamak için yem maksatlı konulmuş kargaya benzetilmektedir:

Turra-i pür-tâbı dâm u iki bendür iki zâğ
Tâ'ir-i dil saydına kurmuş o meh telden duzâğ
Âsaf, G.482/1 (Kaya, II, s. 604)

Kuşu İnsana Alıştırmak ve Evcilleştirmek İçin Elle Beslemek

Yabani kuşları yakalamak ya da yakaladıktan sonra insana alıştırmak için elle beslenmesi âdeti vardır. Necâtî, sevgilisinin karga vasfındaki zülfünü kendine alıştırmak için bağrını parçalar ve ona lokma lokma yedirir:

İtmege zâg-ı zülfünü dil tıflı âşinâ
Bağrumı itdi tu'me için ana lâht lâht
Necâtî Beg, G.32/4 (Tarlan, s. 165)

Çocukların Yabani Kuşları Yakalayıp Kollarında Taşımaları

Köylerde yaşayan çocuklar doğada buldukları çeşitli hayvanların özellikle de kuşların yavrularını evde beslerler. Kaçmasın diye ayağından bağlanarak kimi zaman kolda gezdirilen bu kuşların arasında karganın da olduğunu anlıyoruz. Aşağıdaki beyitte şair sevgilisinden ayrı kaldığında kolunda oluşan yarayı, çocuğun ayağı bağlı bir kargayı kolunda taşıması olarak tahayyül etmiştir:

Bir siyeh dâg urdı hâlün fûrkati bâzûmuza
Devletünde kolladı dil tıflı bir pâ-beste zâğ
Gelibolulu Âhî, G.630/4 (Aksoyak, II, s. 128)

Kılıç Üzerine Figür Çizmek

Kılıç, kama, pala, bıçak gibi kesici aletlerin üzerine çeşitli figürler nakşedilirdi. Aşağıya alınan beyitten anlaşıldığına göre bunların arasında

¹⁰⁵ Ahmedî, G.241/8 (Akdoğan, s. 375).

karga figürü de vardır. Burada şair, sevgilisinin yanağını güzellik kılıcına, yanağına sarkan zülfünü ise kılıcın üzerine çizilmiş karga resmine benzer. Ayrıca kılıcı keskinleştirme işine de “zâg” denilmesi sebebiyle Nev’î, sevgilinin yanağına sarkan kâkülünün onun güzelliğini artırdığını da kast etmektedir:

Tîg-ı melâhat oldu ruh-ı yâr Nev’iyâ
Zülf-i siyâhı tutdı o tîg üzre resm-i zâg
Nev’î, G.214/5 (Tulum - Tanyeri, s. 358)¹⁰⁶

Oka Karga Tüyü Takmak

Okların arkasına okun hedefe dengeli gitmesini sağlamak amacıyla tüy takılır. Bu tüyler arasında aşağıya alınan beyitten yola çıkılarak karga tüyünün de olduğu söylenebilir. Şair bu beyitte kendisini istediği menzile götürecektir, hicran oku olduğunu, bu oka takılan tüyün ise gam kargasının kanadından alındığını ifade ediyor:

Anunla irür menzile her nâvek-i hicrân
Ey kaşı kemân zâg-ı gamun bir peri düşdi¹⁰⁷
Gelibolulu Âlî, G.1375/4 (Aksoyak, II, s. 274)

4.2. İnanışlar

Müjde Getirmesi

Kerim Yund, karganın eskiden Türklerin haberci kuşlarından sevilip sayılan bir hayvan olduğunu söyler.¹⁰⁸ Bu durum günümüzde de bir miktar devam etmektedir. Anadolu’nun bazı yörelerinde “alacakarga” diye bilinen bir tür karganın bir kimsenin evinin yakınlarında öttüğünde o kişinin müjdeli haber alacağına dair bir inanış vardır.¹⁰⁹ Zâtî’den alınan beyitte bu

¹⁰⁶ Mertol Tulum - M. Ali Tanyeri, *Nev’î, Divan, Tenkidli Basım*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1977.

¹⁰⁷ Eserde “peri” şeklinde geçen ifade, anlam ve vezin gereği “peri” olarak değiştirilmiştir.

¹⁰⁸ Kerim Yund “Türklerin Haberci Kuşlarından Karga”, *Türk Dili*, C. 1, S. 8, 1952, s. 24.

¹⁰⁹ Vildan Serdaroğlu, *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*, İsam Yay., İstanbul 2006, s. 282.

hususla işaret vardır. Şair sevgilinin henüz çıkmaya başlayan ayva tüylerini müjde kargası olarak yorumlamaktadır:

Müjde-i mihr ü vefâ için gelübdür hatt-ı döst
Zâtîyâ gam çekmezem andan beşâret zâğıdur
Zâtî, G.240/7 (Tarlan, I, s. 240)

Kara Haber Getirmesi

Karga halk arasında kara haber taşıdığına inanılan bir kuştur. Yunan mitolojisinde de Apollon'a sevgilisi Kronis'in ihanet ettiğini bir karganın haber vermesi karganın kara haber getirmesi inancının yansımasıdır.¹¹⁰ Aşağıdaki beyitte Hayâlî, melekler âleminin doğanı olmak isteyen kişinin karga gibi kara haber taşıması gerektiğini söylemektedir:

Dilersen olmaga şehbâz-ı 'âlem-i Melekût
Uçurma kara haber seyr edüb gurâb gibi
Hayâlî, G.7/3 (Tarlan, s. 394)

Gaipten Haber Vermesi

Kerim Yund, eskiden karganın hem geçmişten hem de gelecekte haber veren bir kuş olduğu inancının varlığından bahseder.¹¹¹ Bu inanç divan şiirinde de yerini bulmuştur. Necâtî'den alınan aşağıdaki beyitte karganın gaipten haber veren bir kuş olduğu inancı söz konusu edilmektedir. Şair, sevgilinin zülfünün, deli gönlünün hâlini âşikâr etmesi sebebiyle onu gaipten haber veren bir karga olarak tasavvur eder:

Zülfi ki 'arz ider dil-i divâne hâlini
Bir zâğdur ki gâ'ib olandan haber virür
Necâtî Beg, G.154/7 (Tarlan, s. 241)

Define Bulması

Aşağıya alınan beyitten anlaşıldığına göre kargaların defineleri bulunduğu inanılmaktadır. Bunun gaipten haber verdiği inancının bir devamı olduğu söylenebilir. Ancak diğer taraftan bu inancın, karganın ga-

¹¹⁰ Şefik Can, *Klâsik Yunan Mitolojisi*, İnkılâp ve Aka Kitabeleri, İstanbul 1970, s. 63.

¹¹¹ Kerim Yund, "a.g.m.", s. 24.

gası ve pençesi ile yiyecek bulmak için toprağı eşelemesi ile bağlantılı olma ihtimali de oldukça yüksektir.

Gönlümde ‘ışk var-idüğün anladı Habîb

Kanda define olsa bulurmuş anı gurâb

Azmîzâde Hâletî, G.83/2 (Kaya, s. 139)

Karganın Cennet’te Bulunmaması

Âhî’den alınan bu beyitte, karganın Cennet’e giremeyeceği, diğer bir deyişle Cennet’teki kuşlar arasında karganın olmayacağı inancı dile getirilmektedir. Bu muhtemelen çirkin görüntüsü sebebiyle karganın Cennet’e yakıştırılmamasından kaynaklanan bir inanıştır. Şair burada sevgilisine yanığında niçin zülfünün olmadığını sorar, sevgilisi “*Cemalim Cennet gül bahçesidir orada karga olmaz.*” cevabını verir:

Didüm cânâ ‘izârunda neden yok zülf-i hüsn-ârâ

Didi gülzâr-ı Cennetdür cemâlüm anda zâg olmaz

Âhî, G.41/3 (Sungur, s. 115)¹¹²

Uğursuz Sayılması

Karga, divan şiirinde ötmesinin ya da bir yere konmasının uğursuz sayıldığı, kötü haberlere veya hadiselerle işaret ettiği inancı ile de konu edilir.¹¹³ “Zâgân-ı şôm, zâg-ı nuhûset, menhûs”¹¹⁴ gibi ifadelerle şairler bunu açıkça dile getirirler. Aşağıdaki beyitte Ca’fer Çelebi dünyaya hayvan olarak gelmeyi istemekte bu yolda bırakın bülbül olmayı uğursuz karga olmaya bile razı gelmektedir:

Çünkü cân buldum kalaydum bari hayvânlıkda da

Bülbül olmazsam gurâb-ı şüm olaydum kâşkî

Ca’fer Çelebi, G.248/4 (Erünsal, s. 457)¹¹⁵

¹¹² Necati Sungur, *Âhî Divânı (İnceleme - Metin)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1994.

¹¹³ Ömer Özkan, *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*, Kitabevi Yay., İstanbul 2007, s. 412.

¹¹⁴ Ganizâde Nâdirî, Mn./b.705 (Küleççi, s. 345); Mohammed L. Awad İbrahim, *Ferîdî ve Divânı, İnceleme - Metin*, Gazi Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2010, G.324/2, s. 365; Seyyid Vehbi, K.29/20 (Dikmen, I, s. 126).

¹¹⁵ E. İsmail Erünsal, *The Life And Work of Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi, With A Critical Edition Of His Divân*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1983.

5. Karga ile İlgili Atasözleri, Atasözünü Andıran İfadeler ve Deyimler

5.1. Atasözleri

Besle kargayı çıkarsın (oysun) gözünü:¹¹⁶

İşitmedün mi bu sağını sözün

Ki besle kargayı çıkara gözün

Güvâhî, Pend-nâme/b.957 (Hengirmen, s. 163)¹¹⁷

Bin kargaya bir sapan taşı yeter:¹¹⁸

Korkak insanların birini korkutmak, diğerlerin de korkması için yeterlidir.¹¹⁹

Ger gülşen-i kûyunda bana kasd ide agyâr

Yok bâküm olardan bana bin kargaya bir daş

Hikmetî, G.124/4 (Eğri, s. 148)¹²⁰

Bin kargaya bir şahin:¹²¹

Binlerce korkak, güçsüz insanı bir şahin yenebilir.¹²²

Gamlar tagılmasun mı gönülden ki câm bir

Şeh-bâzdur ki ugradı zâgun alayına

Behiştî, G.496/3 (Aydemir, s. 501)

¹¹⁶ Nurettin Albayrak, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Kapı yayınları, İstanbul 2009, s. 239; Edirneli Ahmed Bâdî Efendi, *Armağan (Proverbs and Idoms In The Classical Ottoman Poetry)*, Prepared and Edited by Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Müberra Gürgendireli, Fatih Günay, Turkish Sources LIII, Harvard University 2004, s. 142; E. Kemal Eyüboğlu, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1973, I, s. 39.

¹¹⁷ Mehmet Hengirmen, *Güvâhî, Pend-nâme, Öğütler ve Atasözleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.

¹¹⁸ Nurettin Albayrak, *a.g.e.*, s. 248; E. Kemal Eyüboğlu, *a.g.e.*, I, s. 41.

¹¹⁹ Nurettin Albayrak, *a.g.e.*, s. 248.

¹²⁰ Aysel Eğri, *17. yy. Şairlerinden Hikmetî ve Divanı*, Gazi Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.

¹²¹ Nurettin Albayrak, *a.g.e.*, s. 248; E. Kemal Eyüboğlu, *a.g.e.*, I, s. 41.

¹²² Nurettin Albayrak, *a.g.e.*, s. 248.

Karga bağda gezmekle bülbül olmaz:¹²³

Habîb işiği rakîbe şeref virürdi velî
Çemende gezmek ile zâg ‘andelîb olmaz
Necâtî Beg, G.221/3 (Tarlan, s. 281)

Karga ile bülbül bir kafeste olmaz:¹²⁴

Yaraşmaz iki nesne iki nesne-y-ile hîç
Bülbül kafesde zâg-ile tevbem bahâr-ile
Çâkerî, G.110/6 (Aynur, s. 200)¹²⁵

Ala kargada alacağım olsun:¹²⁶

İnsanın alacaklı olması -borçlu borcunu ödemeyip kötülük yapmaya kalkışsa bile- insana sıkıntı vermez.¹²⁷ Şeklinde açıklanan bu atasözü Güvâhî'nin *Pend-nâme*'sinde geçmektedir:

Ki ala kargada alumum olsun
Ger alıma isem ölümüm olsun
Güvâhî, Pend-nâme/b.1822 (Hengirmen, s. 229)

Kılavuzu karga olanın burnu boktan çıkmaz:¹²⁸

Yol göstericisi yani rehberi kötü olan bir insanın, başı kötülüklerden kurtulmaz¹²⁹ kastıyla kullanılan bu atasözü divan şairlerinin de şiirlerinde yerini bulmuştur:

Gözüm düşürdi gönlümü zülfün belâsına
Çok dâma ugrar ol ki delilin gurâb ider
Ahmedî, G.241/8 (Akdoğan, s. 375)

¹²³ Nurettin Albayrak, *a.g.e.*, s. 599; Edirneli Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 142.

¹²⁴ Edirneli Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 142; “Bülbül ile karga bir kafeste olmaz” E. Kemal Eyüboğlu, *a.g.e.*, I, s. 51.

¹²⁵ Hatice Aynur, *15. yy. Şairi Çâkerî ve Dîvânı, İnceleme - Tenkitli Metin, Yenilik Basımevi, İstanbul 1999.*

¹²⁶ E. Kemal Eyüboğlu, *a.g.e.*, I, s. 9; “Alakargada alımım (hakkım) olsun, alamazsam gözüümü oysun” Nurettin Albayrak, *Türkiye a.g.e.*, s. 133.

¹²⁷ Nurettin Albayrak, *a.g.e.*, s. 133.

¹²⁸ Nurettin Albayrak, *a.g.e.*, s. 629; E. Kemal Eyüboğlu, *a.g.e.*, s. 157.

¹²⁹ Nurettin Albayrak, *a.g.e.*, s. 629.

Karga keklîği taklit ederken, (kendi) yürüyüşünü
şşıırmış:¹³⁰

Bu atasözü karga ile ilgili en sık tesadüf edilen atasözüdür:¹³¹

Taklîdi gayrûn ol revîş-i bî-mu'âdile
Temsilde kazıyye-i kebk ü gurâb olur

Bosnalı Sâbit, K.13/33 (Karacan, s. 207)

5.2. Atasözünü Andıran İfadeler

Bülbülün yemini kargaya vermek olmaz:

Hiç çeküp dânesini virmek olur mı zâga
Agzına komuş iken bülbül-i sad-gûne nagam

Azmîzâde Hâletî, Kt.71/5 (Kaya, s. 108)

Gül bahçesi kargaya kafestir:

Dil-tengdir erbâb-ı zebân kande olursa
Gülşen zagan u zâga kafes bülbüle câdır

Na'îlî, K.14/86 (İpekten, s. 93)¹³²

Hümâ kargaya hem dem olmaz:

Hümâ'sın sana kılma zâg[ı] mahrem
Ki olmadı Hümâ'ya zâg hem-dem

Fânî, Mn./b.173 (Kayhan, s. 12)¹³³

¹³⁰ Nurettin Albayrak, *a.g.e.*, s. 600; E. Kemal Eyüboğlu, *a.g.e.*, I, s. 150; "Karga keklîğe taklîd edeyim derken yürümesini kaybetmiş" Edirneli Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 142.

¹³¹ Diğer örnekler için bk. Âsaf, G.240/1 (Kaya, II, s. 486); Belîg M. Emin, K.8/16 (Demirel, II, s. 42); Hasan Kavruk, *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı*, MEB Yay., Ankara 2001, G.95/1, s. 119.

¹³² Haluk İpekten, *Na'îlî-i Kadîm Divânı -Edisyon Kritik-*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.

¹³³ Abdülkadir Kayhan, "Divân-ı Fanî" *İncelemesi*, Fatih Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005.

Kargaya bülbül nağmesi hoş gelmez:¹³⁴

Belâsuza eser itmez figânı Hamdî'nün

Gurâba hoş mı gelür bülbülün ser-âgâzı

Hamdullah Hamdî, G.171/5 (Özyıldırım, s. 215)

Karga ile sohbet bülbülün zindanıdır:

Bir nefes gayrunla söyleşmek belâdur âşıkâ

Zâg ile hem-sohbet olmak bülbülün zindânıdır

Ahmed Paşa, G.90/10 (Tarlan, s. 182)

Karga ile papağan birbirine yakışmaz:¹³⁵

Zâg ile bir yirde tûtî gerçi yaraşmaz velî

Alamaz takdîr elinden kimse iy yâr ihtiyâr

Nesîmî, G.106/5 (Ayan, I, s. 312)

5.3. Deyimler

Kargayı bülbül diye satmak:¹³⁶

Çirkini güzel göstermeye çalışmak anlamında kullanılan bu deyim¹³⁷ aşağıdaki beyitte geçmektedir:

Ezelden rûzigârün âdetidür

Ki bülbül yerine geçüre zâgı

Ömer G.154/13 (Canpolat, s. 123)¹³⁸

¹³⁴ Benzer örnek için bk. Hamdullah Hamdî, G.82/7 (Özyıldırım, s. 59).

¹³⁵ Benzer örnek için bk. Feyzî, G.198/5 (Coşkun, s. 405).

¹³⁶ E. Kemal Eyüboğlu, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, Doğanekardeş Matbaacılık, İstanbul 1975, II, s. 295; İsmail Parlatur, *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü : Deyimler*, Yargı Yayınevi, Ankara 2008, II, s. 548; "Kargayı bülbül yapar" Edirneli Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 142.

¹³⁷ İsmail Parlatur, *a.g.e.*, s. 548.

¹³⁸ Mustafa Canpolat, *Ömer Bin Mezîd, Mecmû'atü'n-Nezâ'ir*, TDK Yay., Ankara 1982.

Karga derneği:¹³⁹

Her taraftan bir ses çıkan, kötülük düşünen kargaşalık içinde olan topluluk için kullanılan tabirdir.¹⁴⁰ Bu deyimın geçtiği beyitlerden biri aşağıya alınmıştır.¹⁴¹

Ne denlü karga derneği gibi çoğ ise hasm
Şehbâz-ı tîz-bâldürür husrevâne tîg

Necâtî Beg, K.11/37 (Tarlan, s. 51)

Kargaya yem olmak:

Şehsüvârum ser-i pâ-mâlümi fitrâküne as
Tu'me-i zâg u zagan olmadan it anı halâs

Celîlî, G.166/1 (Atik, s. 138)

Karga gibi her şeye konmak:

Zâg-âsâ konma iy dil bâl açup sen her şeye
Âşiyân it gel kanâ'at kâfını 'ankâ gibi

Cenâbî Paşa, G.337/3 (Cihan, s. 433)¹⁴²

Leş kargası gibi üşüşmek:

Leşin olduğu yere kargalar sürü hâlinde gelirler ve orada bir kalabalık oluştururlar. Bu durum divan şiirine de yansımıştır.¹⁴³

Kel dahı başı kaydına düşdi
Kargaveş halk başına üşdi

Nüzhet, 14/24 (Çabukel, s. 157)¹⁴⁴

¹³⁹ E. Kemal Eyüboğlu, *a.g.e.*, II, s. 295; Edirneli Ahmed Bâdî Efendi, *a.g.e.*, s. 142; İsmail Parlatur, *a.g.e.*, s. 548.

¹⁴⁰ Sabahat Emir, *Örnekleriyle Açıklamalı Deyimler Sözlüğü*, Emir Yayınları, İstanbul 1972, s. 136.

¹⁴¹ Benzer örnek için bk. Rehâyî, T.6/2 (Yerdemir, s. 129).

¹⁴² Selim Cihan, *Cenâbî Paşa ve Divanı*, İstanbul Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1996.

¹⁴³ Diğer örnekler için bk. Behişti, Tkb.4.bend/3 (Aydemir, s. 199); Emri, G.246/4 (Saraç, s. 149); Hayâlî, G.24/3 (Tarlan, s. 134).

¹⁴⁴ Hatice Çabukel, *Divan-ı Nüzhet, İnceleme - Tenkili Metin - İndeks*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 2003.

Semtine karga uğramamak:

Yapdılar çör çöpden ana bir 'acâyib lâne kim

Şöyle tursun serçe karga semtine itmez hırâm

Fatîn, T.139/3 (Erdoğan, s. 193)¹⁴⁵

6. Kargayla İlgili Diğer Kullanım ve Unsurlar

6.1. Karganın Diğer Hayvanlarla İlişkisi

6.1.1. Karganın Kanatlı Hayvanlarla İlişkisi

İncelemelerimiz sonunda tespit edilen yüzlerce beyitte karganın çeşitli kuşlarla birlikte anıldığı görülmüştür. Karga; bülbül, papağan, Hümâ, Ankâ, sülün, keklik, kartal, doğan, şahin, kumru gibi kuşlarla zıt özellikleri dolayısıyla; çaylak, baykuş, serçe ve akbaba gibi kuşlarla da ortak özellikleri sebebiyle bir arada anılmıştır. Bunların arasında yaklaşık yüz seksen beyitte karga ile anılan bülbül özellikle dikkati çeker. Papağan ve çaylak da karga ile birlikte fazlaca anılan diğer kuşlardır. Şimdi karganın türdeşleri ile ilişkisini detaylandıralım.

Ankâ (sîmurg)

Efsanevî kuşlardan olan Ankâ ya da diğer adıyla Simurg, divan şairlerince, Kaf dağında yaşaması, renkli tüyleri, yere konmaması, görünmezliği, kanadı, mekânının tam olarak bilinmeyişi, üzü, küllerinden yeniden ortaya çıkması, yuvası, avlanamaması, lâ-mekân mülkünde ya da Kaf'ta uçuşması vb. özellikleriyle telmih ve mecazlara konu edilmiştir.¹⁴⁶ Divan şairleri karga ile Ankâ'yı hemen hep zıtlık ilişkisi içinde kullanmışlardır. Ankâ yüksekte uçması ve yere konmaması, Kâf dağında mekân tutması bakımından şairlerce kanaatin simgesi olarak, karga ise hemen her türlü besini hatta leşi bile yemesi sebebiyle aç gözlülük timsali olarak görülmüş-

¹⁴⁵ Mehtap Erdoğan, *Fatîn Dîvânı*, Kitabevi Yay., İstanbul 2007.

¹⁴⁶ Dilek Batıslam, "Dîvân Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Ankâ ve Simurg", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 7, İstanbul 2002, s. 201.

tür.¹⁴⁷ Yine kanaat ve aç gözlülükle bağlantılı olarak, karga ile Ankâ arasında kurulan bir diğer ilgi ise Ankâ'nın yüksekte, karganın ise alçaktan uçmasıdır.¹⁴⁸ Şair geçinenler karga, hakiki şair olanlar ise Ankâ olarak değerlendirilir. Nasıl ki karga Ankâ ile birlikte uçamaz, ona yetişemezse şair geçinenler de hakiki şairlere yetişemezler.¹⁴⁹ Tasavvuf ehlinin tuttuğu yolu ve ıstılahlarını anlamayanlar Ankâ dilini anlamayan karga olarak nitelendirilir.¹⁵⁰ Karga ile Ankâ arasındaki zıtlık ilişkilerinden biri de renk bakımındandır. Ankâ renkli tüyleri ile güneşi, karga kara rengi ile geceyi temsil eder:

Açduğınca şehper-i zerrînini 'ankâ-yı mihr
Zâg-ı şeb kıldukça anun heybetinden intikâl

Mesîhî, K.13/31 (Mengi, s. 58)¹⁵¹

Baykuş (b û m , c u g d)

Karga ile baykuş divan şairlerince aynı kefeye konmuş ve uğursuz, lezzetten anlamayan, viranede yer tutan ya da bulunduğu güzel bir mekânı bile virane hükmüne sokan kuşlar olarak görülmüşlerdir. Aşağıdaki beyitte Nâtîkî, baykuş ve karga gül bahçesinin sefasını sürerken bülbülün kafeste hapis olmasından yakınmakta ve böylece yaşadığı devri eleştirilmektedir:

'Aksine döndi felek habs-i kafeste 'andelîb
Rûz u şeb gülşen safâsın sürmede her bûm u zâg¹⁵²

Nâtîkî, G.246/4 (Özer, s. 440)

¹⁴⁷ Sait Özer, *Nâtîkî Divânı (Karşılaştırmalı Metin - İnceleme)*, Cumhuriyet Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2006, G.145/4, s. 369; Cenâbî, G.337/3 (Cihan, s. 433); Nahîfî, K.1/25 (Aypay, II, s. 152).

¹⁴⁸ Hayâlî, G.2/4 (Tarlan, s. 118).

¹⁴⁹ Kara Fazlî, G.134/5 (Özkat, s. 365).

¹⁵⁰ Yılmaz Öztürk, *17. Yüzyıl Şairlerinden Dimetokalı Vahdetî'nin Divanı'nın Tenkidli Metni*, Marmara Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, G.127/1, s. 125.

¹⁵¹ Mine Mengi, *Mesîhî Divânı*, AKM Yay., Ankara 1995.

¹⁵² Eserde "rûz-ı şeb" şeklindeki ifade, anlam gereği "rûz u şeb" şeklinde değiştirilmiştir.

Bülbül (hezâr, andelîb)

Divanlarımızın hemen her sayfasında adına rastlanan bülbül, hiç şüphesiz klasik Türk şiirinin en gözde kuşudur. Çiçeklere ve özelde güle düşkünlüğü onu bütün Doğu şiirinin karşılıksız ve riyâsız aşk timsali kılmıştır.¹⁵³ Karga ile bülbülün, incelenen divanların hemen hepsinde aralarındaki zıtlık ilişkisi açısından ele alındığı görülmektedir. Şairler olumsuz anlamlar yükledikleri kargayı kötülüğün ve kötü işlerin odak noktası olarak görmüşler, bülbülü ise kimi zaman mazlum, kimi zaman âşık, bazen de şair şeklinde değerlendirmişlerdir. Gül bahçesi, çemen, bağ gibi mekânlar bülbüle aittir, dolayısıyla onun hakkıdır ve karganın orada olması yakışıksızdır.¹⁵⁴ Zaten bu mekânların sakinleri de kargayı istemezler.¹⁵⁵ Karganın gül bahçesini ele geçirmesi ile bülbülün orayı terk etmesi ise çoğunlukla yaşanan devirle ilgili sosyal eleştiri amacıyla ele alınır.¹⁵⁶ Liyakatsiz kişilerin hak etmedikleri şartlarda ve imkânlarda yaşamaları, esas hak sahiplerinin geri plâna itilmeleri bu yolla tenkit edilir.¹⁵⁷ Karga ile bülbül divan şairlerince sesleri sebebiyle de kıyaslanır. Bülbülün sesinin güzelliğine nispetle karganınkinin çirkin olması sık sık konu edilir.¹⁵⁸ Şair kendini güzel sesli bülbül, rakîbi ise bet sesli karga olarak tasavvur eder.¹⁵⁹ Karga kimi zaman bülbülün sesini beğenmez ve onun gülün etrafında şakımasını ayıplar;¹⁶⁰ kimi de bülbülü güzel sesi dolayısıyla kıskanır.¹⁶¹

¹⁵³ Ömür Ceylan, *Kuş Cenmeti Şiirimiz -Klâsik Türk Şiirinde Kuşlar -*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2003, s. 57.

¹⁵⁴ Nahîfi, G.257/4 (Aypay, II, s. 260).

¹⁵⁵ Ferîdî, G.220/6 (İbrahim, s. 285).

¹⁵⁶ Ömer Zülfe, *Yakînî [ö. 1568], Dîvan, İnceleme - Metin ve Çeviri, Açıklamalar, Sözlük*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213667/h/girismetin.pdf> (15.11.2010), G.45/2, s. 179.

¹⁵⁷ Fehîm-i Kadîm, Kt.3/6 (Üzgör, s. 282); Murat Ali Karavelioğlu, *On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelemesi*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219047/h/prizrenlisemi.pdf> (22.12.2010), G.40/6, s. 60.

¹⁵⁸ Âsaf, G.79/4 (Kaya, II, s. 407); Nahîfi, Mt. 216 (Aypay, II, s. 724).

¹⁵⁹ Mustafa Fennî, G.173/4 (Demirkazık, II, s. 478).

¹⁶⁰ Ahmedî, G.225/7 (Akdoğan, s. 362).

¹⁶¹ Bosnalı Sâbit, G.60/1 (Karacan, s. 380).

Aşağıdaki beyitte Şeyhî kargayı şeytan nitelikli, bülbülü ise melek vasıflı bir vâiz olarak değerlendirir:

Minber-i şâh üzre kim Şeytân-ı zâğ iderdi va'z

Bülbülün zikri melek-veş hutbe-i rahmânîdir

Şeyhî, K.9/5 (İsen - Kurnaz, s. 51)

Çaylak (zagan)

Renkleri ve kendilerini çöplükler civarında bir araya getiren benzer beslenme alışkanlıklarından ötürü divan şiirinde çoğunlukla karga ile çaylak birlikte anılır.¹⁶² Kargaya yüklenen sıfatların büyük bir kısmı çaylağa da yüklenmiştir. Denebilir ki divan şairleri kargayı çaylaktan, çaylağı da kargadan çok farklı düşünmemişlerdir. Çaylakla karga arasında, alçaktan uçmaları,¹⁶³ doğan tarafından avlanmaları,¹⁶⁴ kimi zamanda onların doğana saldırmaları,¹⁶⁵ bir yere üşüşmeleri,¹⁶⁶ leş, tohum ve kemik yemeleri,¹⁶⁷ gül bahçesinin karga ve çaylağa kafes hükmünde olması,¹⁶⁸ varlıkları ile gül bahçesi ve lale bahçesi ahalisini rahatsız etmeleri,¹⁶⁹ kartaldan korkmaları,¹⁷⁰ Ankâ, Hümâ gibi kuşlarla boy ölçüşemeyecekleri,¹⁷¹ cehaleti temsil etmeleri,¹⁷² siyah renkte olmaları,¹⁷³ seslerinin çirkinliği¹⁷⁴ gibi

¹⁶² Ömür Ceylan, *a.g.e.*, s. 68.

¹⁶³ Hayâlî, G.2/4 (Tarlân, s. 118); Yakînî, G.27/5 (Zülfe, s. 169).

¹⁶⁴ Azmîzâde Hâletî, K.4/2 (Kaya, s. 52); Ganizâde Nâdirî, K.4/27 (Külekçi, s. 117); Hayâlî, G.26/5 (Tarlân, s. 135).

¹⁶⁵ İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Mustafa Âlî, Divan, Critical Edition and Facsimile*, Turkish Sources LXIV, Harvard University 2006, Kt.129/1, III, s. 27.

¹⁶⁶ Behiştî, Tkb.4.bend/3 (Aydemir s. 199); Mezâkî, K.27/9 (Mermer, s. 272).

¹⁶⁷ Azmîzâde Hâletî, K.37/11 (Kaya, s. 87); Celîlî, G.166/1 (Atik, s. 138); Mustafa Karlıtepe, *Kelâmî Divânı*, Gazi Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, G.212/6, s. 348.

¹⁶⁸ Nâ'îlî, K.14/86 (İpekten, s. 93).

¹⁶⁹ Bosnalî Sâbit, G.194/3 (Karacan, s. 447); Mezâkî, K.18/73 (Mermer, s. 239).

¹⁷⁰ Ganizâde Nâdirî, Mn./b.891 (Külekçi, s. 356).

¹⁷¹ Mehmet Demiralay, *Hüdâyî-i Kadîm (16. yy.) ve Divânı İnceleme - Tenkidli Metin*, Süleyman Demirel Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2007, G.5/6, s. 114; Nâtıkî, G.242/1 (Özer, s. 436).

¹⁷² Katibzâde Sâkîb, G.197/3 (Kırbıyık, s. 342).

¹⁷³ Gelibolulu Âlî, G.1084/4 (Aksoyak, II, s. 219).

benzerliklerden söz edilir. Aşağıdaki beyitte karga ve çaylağın çemen ve servinin etrafını tutmasından rahatsız olan bülbülün inlemesinden söz edilmektedir.

Nâle-i bülbül ile sahn-ı çemen pür oldı
Tutdı pîrâmen-i serv-i çemeni zâğ u zagan¹⁷⁵
Âşık Çelebi, G.57/2 (Kılıç, s.107)¹⁷⁶

Doğan (şâhbâz, bâz)

Doğan; avcılığı, yırtıcılığı, acımasızlığı ve her zaman yüksekten uçuşması dolayısıyla klasik Türk şiirine konu olmuştur.¹⁷⁷ Tespitlerimize göre karga ile doğan onlarca beyitte bir arada kullanılmıştır. Karganın gece, doğanın da güneş olarak tasavvuru sıkça görülür.¹⁷⁸ Doğanın yüksekten, karganın ise alçaktan uçuşması çeşitli hayallere konu olur.¹⁷⁹ Karga toprak, doğan ise onu örten ve beyaza çeviren kardır.¹⁸⁰ Doğan, karga ile birlikte kullanıldığı beyitlerde sıklıkla kargayı avlaması sebebiyle şiire konu edilmiştir.¹⁸¹ Doğan kargayı avlama konusunda öyle mahirdir ki sadece bir doğan bile karga sürüsünü darmadağın edebilir.¹⁸² Karga sürüsünün doğanın etrafına üşüşmesi de söz konusudur.¹⁸³ Hatta bazen gerçekleşmesi mümkün olmayan ya da tuhaf bulunan durumları vurgulamak için karganın doğanı avlaması şiire konu edilir:

¹⁷⁴ Âsaf, G.472/4 (Kaya, II, s. 600); Hüdâyî-i Kadîm, G.5/6 (Demiralay, s. 114); Mümine Çakır, *Kavsi, Hayati, Edebi Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme - Tenkitli Metin - Dizin)*, Gazi Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2008, G.486/6, s. 958.

¹⁷⁵ Eserde “çemen-i” şeklindeki ifade, anlam gereği “çemeni” şeklinde değiştirilmiştir.

¹⁷⁶ Filiz Kılıç, *Âşık Çelebi Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213614/h/asikcelebidivanifilizkilic.pdf>, (02.02.2011), G.57/2, s. 107.

¹⁷⁷ Ömür Ceylan, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁷⁸ Azmizâde Hâletî, K.21/1 (Kaya, s. 69); Ahmed Paşa, G.209/3 (Tarlan, s. 257); Yakînî, K.1/4 (Zülfe, s. 139).

¹⁷⁹ Ömer Zülfe, *Nâşid [1749-1791], Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215485/h/nasidmetin.pdf> (27.11.2010), G.33/4, s. 40.

¹⁸⁰ Azmizâde Hâletî, K.39/33 (Kaya, s. 89).

¹⁸¹ Bâlî, K.20/4 (Yaşar, s. 117); Nisârî, G.258/2 (Çağlayan, s. 185); Sâmî, T.8/14 (Kutlar, s. 266).

¹⁸² Behiştî, G.496/3 (Aydemir, s. 501); Necâtî Beg, K.11/37 (Tarlan, s. 51).

¹⁸³ Sabahattin Küçük, *Bâkî Dîvânı, Tenkitli Basım*, AKM Yay., Ankara 1994, G.178/3, s. 211; Gelibolulu Âlî, Kt. 190/2 (Aksoyak, III, s. 37); Zâtî, G.164/1 (Tarlan, I, s. 164).

Düşme dâm-ı taleb-i bu'l-hevesân-ı garaza
Şâh-bâzum hazer it olma sakın zâğa şikâr

Nahîfî, G.200/6 (Aypay, II, s. 203)

H ü m â

Talih ve devlet kuşu olan Hümâ, çok yüksekten uçması, elde edilemeysi, tuzağa düşmemesi, gölgesinin insanlara şans getirmesi, kemikle beslenmesi, diğer kuşlardan üstün olması gibi özellikleri ve bunlarla ilgili inançlar, efsaneler, rivayetler dolayısıyla divan şiirinde zengin bir hayal ve benzetme dünyası içinde karşımıza çıkar.¹⁸⁴ Karga ile Hümâ'nın ilişkisi ise çoğunlukla, Hümâ'nın kargaya av olmasının, Hümâ ile karganın bir arada bulunmasının ve uçmasının abesliği ve yakışsızlığı hatta mümkün olmayacağı düşüncesiyle ele alınır. Karga Hümâ'nın arkadaşı ve yoldaşı olamaz.¹⁸⁵ Karga ile Hümâ'nın birlikte uçması da yakışık almaz.¹⁸⁶ Hümâ aynı zamanda kanaati de ifade eder. Dünya malı ve makamı ruh için kafesten başka bir şey değildir.¹⁸⁷ Karga ve çaylak (kişilikli) olanlar bu tuzağa düşerler, Hümâ (karakterliler) ise bundan müstağnidir.¹⁸⁸ Hümâ sadakati temsil eder, ala karga ise fesattır.¹⁸⁹ Aşağıdaki beyitte karga olarak nitelendirilen ağyârın Hümâ olarak adlandırılan sevgiliyi ele geçirmesinin mümkün olamayacağı, Hümâ'nın kargaya av olmasının söz konusu olmayacağı örnek verilerek dile getirilmiştir:

Gönül havf eyleme yârün varup ağyâra yâr olmaz

Bu rûşendür ki 'âlemde hümâ zâğa şikâr olmaz

Prizrenli Şem'î, G.78/1 (Karavelioğlu, s. 78)

K a r t a l (' u k â b)

Kartalın kargayı avlaması dolayısıyla kargayla anıldığını görmekteyiz. Aşağıya alınan beyitteki hayal orijinaldir. Felek avcı, gece karga, hilal şeklindeki ay da feleğin kargayı avlamak için kullandığı çengel biçimin-

¹⁸⁴ Dilek Batislam, "a.g.m.", s. 193.

¹⁸⁵ Fânî, Mn./b.173 (Kayhan, s. 12).

¹⁸⁶ Cem Sultan, G.128/3 (Ersoylu, s. 114); Zâtî, G.156/3 (Tarlan, I, s. 156).

¹⁸⁷ Gelibolulu Âlî, G.427/2 (Aksoyak, II, s. 87).

¹⁸⁸ Feyzî, K.14/12 (Coşkun, s. 163); Kelâmî, G.212/6 (Karlitepe, s. 348).

¹⁸⁹ Gelibolulu Âlî, Kt.177/1 (Aksoyak, III, s. 34).

deki kartal pençesidir. Burada “ukâb” kelimesi ile Kartal takımıyıldızının da kast edildiği unutulmamalıdır:

Sayyâd-ı çarh zâg-ı şebi kılmaga şikâr
Şekl-i hilâli kılmış idi çengel-i ‘ukâb

Necâtî Beg, K.3/3 (Tarlan, s. 27)

Keklik (kebg)

Keklik yürüyüşü ve kakkahayı andıran sesi dolayısıyla kargayla bir arada kullanılır. Özellikle “Karga keklîği taklit edeyim derken yürümesini kaybetmiş” atasözü ekseninde kullanımlarla sık karşılaşılmaktadır.¹⁹⁰ Karganın keklîği avlaması da şairlerin üzerinde durduğu bir diğer konudur.¹⁹¹ Sevgili karganın yuvasına giden bir keklîktir.¹⁹² Öyle ki sürekli karga rakîble gezer, dolaşır.¹⁹³ Aşağıdaki beyitte şair Anadolu şairlerinin Farsça şiir yazma gayretlerini karganın keklîği taklit etmesi olarak değerlendirmiştir:

Fârsî şî‘r yapar Rûmda şâ‘ir meselâ
Revişin zâg unıdur kebki iderken taklîd

Belîg M. Emin, G.35/5 (Demirel, II, s. 141)

Kumru (fâhte)

Güvercinden daha küçük ve sevimli bir kuş olan kumru,¹⁹⁴ çoğunlukla sesinin güzelliği ve servi üzerine konması dolayısıyla kargayla birlikte zikredilir. Karga serviye konarak kumruyu yerinden eder.¹⁹⁵ Bülbülün yeri gül, kumrununki servi, karganınki ise kavaktır.¹⁹⁶ Taze fidanlara kumrunun figanı hoş gelirken, karganın ötüşü serviye güldürür.¹⁹⁷ Sevgili öylesine değer bilmezdir ki onun katında kumru ile bülbül âdetâ karga sayılır.

¹⁹⁰ Âsaf, G.240/1 (Kaya, II, s. 486); Belîg M. Emin, K.8/16 (Demirel, II, s. 42); Bosnalı Sâbit, K.13/33 (Karacan, s. 207); Şeyhülislam Yahyâ, G.266/2 (Kavruk, s. 290).

¹⁹¹ Fedâî, K.27/26 (Çakıcı, s. 332); Nisârî, G.259/3 (Çağlayan, s. 186).

¹⁹² Ahmed Paşa, G.141/3 (Tarlan, s. 212).

¹⁹³ Zâtî, G.320/1 (Tarlan, I, s. 320).

¹⁹⁴ Ömür Ceylan, *a.g.e.*, s. 134.

¹⁹⁵ Belîg M. Emin, G.129/2 (Demirel, II, s. 235).

¹⁹⁶ Gelibolulu Âlî, G.201/4 (Aksoyak, II, s. 42).

¹⁹⁷ Râmî, G.64/3 (Hamami, s. 365).

Mesîhî, sevgilinin kapısında rakîb kargasından (belasından) emin bir şekilde otururken kumruların görüp yerini “kumkum” sesiyle rakîbe belli etmesinden korkmaktadır:

Kapunda zâg-ı rakîbünden otururdum emin

Belâ bu fâhiteler de görürse kumkum ider

Mesîhî, G.81/5 (Mengi, s. 170)

Papağan (tûtî, bebgâ)

Papağan divan şiirinde genellikle şeker yemesi, evcilleştirilerek kafeste beslenmesi, insan sesini taklit edebilmesi ve bu sebeple sesinin güzel olması, ayna ile konuşurulması değişik renkteki tüyleri sebebiyle anılır. Çoğunlukla bu unsurlar karga ile papağanın bir arada zikredilmesinin de nedenidir. Çünkü karga şeker yemez, yese de kıymetini bilmez, sesi ve görüntüsü çirkindir, papağan gibi kafeste beslenmez. Bunların dışında papağan gül bahçesi, bağ, lâle bahçesi, çemen gibi mekânların önemli unsurlarından biri iken karga bu mekânlarda istenmez. Şairler birbirinden şekil ve nitelik bakımından oldukça farklı olan bu iki kuşun bir arada olmasını da uygun bulmazlar.¹⁹⁸ Rakîbe kaptırılan sevgili için, kargaya yâr olmuş papağan ifadesini bu uygunsuzluktan yola çıkarak dile getirirler.¹⁹⁹ Papağan ayrıca konuşma yetisi sebebiyle şairin de benzetilenidir. Şairler çoğu zaman kendilerini papağan olarak tavsif ederler.²⁰⁰ Söz ve şiir söyleme konusunda yeteneksiz olan kişiler ise kargadır.²⁰¹ Papağan konuşTURULMAK için şekerle beslenen bir kuştur. Papağanın şekerle beslenmesi çeşitli hayallere konu olur. Örneğin kargaya şeker vermek boşunadır.²⁰² Çünkü karganın şeker yemesi onun konuşmasını sağlamaz.²⁰³ Ayrıca papağan uğurlu bir kuş olarak görülür, karga ise baykuşla birlikte uğursuzluğun simgesidir.²⁰⁴ Kimi zaman sevgilinin güzellik unsurlarından zülf ile ayva

¹⁹⁸ Saîr Okumuş, *Nebzi Divanı (İnceleme - Metin)*, Selçuk Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2007, 180/3, s. 318; Nesîmî, G.106/5 (Ayan, I, s. 312).

¹⁹⁹ Hüdâyi-i Kadîm, G.128/3 (Demiralay, s. 172).

²⁰⁰ Prizrenli Şem‘î, G.80/4 (Karavelioğlu, s. 79).

²⁰¹ Bosnalı Sâbit, K.40/54 (Karacan, s. 283).

²⁰² Fânî, G.26/10 (Kayhan, s. 51).

²⁰³ Nesîmî, G.360/4 (Ayan, II, s. 632).

²⁰⁴ Fedâî, G.215/5 (Çakıcı, s. 547).

tüyleri sırayla karga ve papağan olarak nitelendirilir ve birbirini tamamlayan iki unsur olarak görülür.²⁰⁵ Karga ile papağanın aynı kafese konmaları ve bundan her ikisinin de muzdarip olmalarını anlatan Şeyh Sâdî'nin *Gülîstân*'ında geçen hikaye dolayısıyla birlikte zikredilmeleri de söz konusu olmuştur.²⁰⁶ Aşağıdaki beyitte Vusûlî, bu hususa değinmektedir:

Şol lebi şekker nigâra yâr olmuş müdde'î
Hem-nişîni tûtînün zâg u kelâg olmak ne güç
Vusûlî, G.16/4 (*Taş*, s. 79)²⁰⁷

Serçe (güncişk, üsfûr)

Karga ile serçenin, olumsuz kavramları ifade etmek amacıyla birlikte kullanıldığı görülmektedir. Devir, papağanı hapsedip kargayı salmış; bülbülün sesini ise serçeninki bastırmıştır.²⁰⁸ Serçelerin şahinlik satması, karganın sesine bülbül gibi kıymet verilmesi düzenin bozukluğunun göstergesidir.²⁰⁹ İsmetî'ye göre ise felek serçesine âlem bülbülünü vermek karga yavrusunu peri eylemek gibidir.

Verme sihrünle felek güncişke bülbül 'âlemin
Gördüğün her beççe-i zâgî perî-zâd eyleme
İsmetî, G.89/4 (*İpekten*, s. 97)²¹⁰

Tavus

Karga ile tavusun çoğunlukla renk ve güzellik bakımından karşılaştırıldığı görülür. Tavusun güzelliği dolayısıyla kafeste beslenmesi, karganın ise özgürce istediği yere gidebilmesi dünyanın garipliğini ifade etmek için kullanılır.²¹¹ Karga hüznün, tavus ise mutluluğun simgesi olur.²¹² Tavus

²⁰⁵ Nev'î, G.510/2 (Tulum - Tanyeri, s. 530).

²⁰⁶ Hikeye için bk. Sadi, *Gülîstan*, Çev. Hikmet İlaydın, MEB Yay., İstanbul 1991, s. 188-189.

²⁰⁷ Hakan Taş, *Vusûlî, Dîvân [İnceleme - Metin - Çeviri - Açıklamalar - Dizin]*, Gençlik Kitabevi, Konya 2008.

²⁰⁸ Gelibolulu Âlî, K.10/8 (Aksoyak, I, s. 199).

²⁰⁹ Gelibolulu Âlî, K.102/39 (Aksoyak, I, s. 295).

²¹⁰ Haluk İpekten, *İsmetî Dîvânı, Edisyon Kritik*, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara 1974.

²¹¹ Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, MEB Yay., İstanbul 1997, G.154/6, I, s. 577.

²¹² Fehîm-i Kadîm, G.206/6 (Üzgör, s. 576).

karganın mekân tuttuğu gül bahçesinde yaşamayı istemez.²¹³ Aşağıdaki beyitte siyah rengiyle karga geceyi, tavus ise rengârenk tüyleriyle güneşi temsil etmektedir.

Zâg-ı şeb meh beyzasın alınca zîr-i bâline
Dogdu andan çin seher tâvûs-ı zerrîn-per güneş
Hayâlî K.5/2 (Tarlan, s. 15)

Sülün (tezerv), Kırlangıç (piristû), Akbaba (kerkes), Çil, Sar, Şahin, Horoz (dik), Tavuk (mâkiyân)

Sülün çok süslü ve güzel görünümlü iyi bir av kuşudur.²¹⁴ Sülün, süslü ve güzel olması sebebiyle sevgili; karga çirkinliği ve kara rengi yüzünden “rakîb” ya da “adû” olarak ele alınmıştır.²¹⁵ *Kırlangıç*, sürü hâlindeyken bir düzen içinde hareket etmesi sebebiyle kirpik, karga ise siyah renk itibari ile göze benzetilmiştir.²¹⁶ *Akbaba* ve karga; keklik, çil ve bir tür yabani kuş olan “sar”ı avlamaları dolayısıyla birlikte anılmıştır.²¹⁷ Sevgilinin *şahin* bakışının âşığın vücudunda kargaya benzeyen yaralar açtığı söylenir.²¹⁸ Aşağıdaki beyitte Medhî kendini *horoz*, düşmanını (adû) ise karga olarak tasavvur etmiş, onu horozun *tavugun* üstüne basması gibi alt ettiğini ifade etmiştir.

‘Adû-yı zâga dik gelse n’ola Medhî horûs-âsâ
Ayagı altına alup misâl-i mâkiyân basdı
Medhî, G.524/7 (Seyhan, s. 591)

6.1.2. Karganın Dört Ayaklı Hayvanlarla İlişkisi

Yaptığımız tespitlerde karganın dört ayaklı hayvanlarla nadiren bir arada anıldığını gördük. Buna göre, bizim tespit ettiğimiz beyitlerde köpek, aslan, bebr, kurt ve âhû dışında başka bir dört ayaklı hayvanla, karga bir arada zikredilmemiştir.

²¹³ Mesihî, G.117/4 (Mengi, s. 193).

²¹⁴ Melike Erdem Günyüz, *Ahmedî Divanı’nın Tahlihi*, İstanbul Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2001, I, s. 203.

²¹⁵ Gelibolulu Âlî, Kt. 190/2 (Aksoyak, III, s. 37); Nisârî, G.259/3 (Çağlayan, s. 186).

²¹⁶ Belig M. Emin, G.238/4 (Demirel, II, s. 339).

²¹⁷ Fedâî, K.27/26 (Çakıcı, s. 332).

²¹⁸ Râsîh, G.29/1 (Öztekin, s. 269).

Köpek (seg)

Karga ile köpek arasında ortak yönleri açısından ilişki kurulduğu görülmektedir. Bunlar arasında özellikle leş ve et yemeleri öne çıkar.²¹⁹ Divan şairleri rakib için hem karga hem de köpek benzetmesini kullanmışlardır. Her ikisinden de hazzedilmemesi ve olumsuz örnek teşkil etmeleri söz konusudur. Âşığa ten gerekmez bu sebeple âşığın etini kargalar, kemiğini de köpekler yiyebilir.²²⁰ Felek âşığı öldürmüştür, onun teni de köpek ve kargaya yem olmuştur.²²¹ Aşağıya alınan beyitte ise güzellerin âşığı kan içinde bırakması köpek ve karganın dikkatini çekmiştir. Onu gören köpekler havlamış, kargalar ötmüş böylece durumu birbirlerine haber vermişlerdir. Burada şair “veh veh” ve “kon kon” ifadelerini tevriyeli bir biçimde kullanmıştır:

Beni müstagrak-ı hûn itdiler tîg ile dil-berler
Görüb segler didi veh veh eyitdi zâglar kon kon

*Zâtî, G.760/3 (Tarlan, II, s. 264)*²²²

Aslan (şîr, esed, gazanfer)

Aslan ile karga beslenme alışkanlıkları sebebiyle birlikte anılmıştır. Karganın leş yemesine karşın aslanın kendi avını kendisinin yakalaması ve başka hayvanların artıkları ile değil de kendi yakaladıkları ile beslenmesi üzerinde durulur.²²³ Aslan kimi zaman da bu dünyada yüksek niteliklerine rağmen tedbirsizlikleri sebebiyle düştükleri sıkıntılar yüzünden helak olan kişileri, karga ise onlardan geriye kalanlara üşüşen çıkar mihraklarını temsil eder.²²⁴ Aşağıdaki beyitte aslan tevekkülü, karga ise tamahkârlığı ifade etmektedir:

²¹⁹ Medhî, Mh.29/7 (Seyhan, s. 261).

²²⁰ Emrî, G.129/1 (Saraç, s. 96).

²²¹ Nebzî, 131/5 (Okumuş, s. 294).

²²² Ali Nihat Tarlan, *Zâtî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon), Gazeller Kısmı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1970.

²²³ Elif Bolat, *Kabûlî Mustafa Dîvânı (Metin - İnceleme)*, Gazi Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005, G.41/6, s. 156.

²²⁴ Halil İbrahim Okatan, *Kafzâde Fâ'izî, Hayatı Eserleri Sanatı - Tenkitli Divan Metni*, Ege Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 1995, K.7/13, s. 115.

Sen tevekkül pîşesinde saydun eyle şîr-veş
Cîfe üstinde Behiştî ko cidâl itsün gurâb

Behiştî, G.37/5 (Aydemir, s. 246)

Bebr, Kurt (gürg), Âhû

Daha çok Hindistan'da yaşayan ve kaplana benzeyen kedi yapılı, gayet büyük üstü yol yol tüylü bir hayvan olan *bebr*,²²⁵ kasidede övülen kişinin büyüklüğünü vurgulamak amacıyla; onun kargaya benzeyen okuna bebrin hedef olduğu ifade edilerek anılmıştır.²²⁶ *Kurt* ve karga leş ve et yemeleri nedeniyle birlikte zikredilmiştir.²²⁷ Aşağıdaki beyitte Usûlî, “*Hümâ nasıl ki kargaya av olmaz, âhû da köpeğe işte öyle av olmaz.*“ demekte ve karga ile âhû arasında böylece ilişki kurmaktadır:

İte avlanmaz âhû-yı tâtârî
Hümâ olur mı her zâgun şikârî

Usûlî, 3/20 (İsen, s. 18)

6.1.3. Karganın Böceklerle İlişkisi

Karga tespit ettiğimiz beyitlerde böceklerden yalnızca eşek arısı ve sinek ile birlikte zikredilmiştir. Bunların da kullanım sıklığı oldukça düşüktür. Şairler eşek arısı ve sineği karga ile ortak yönleri açısından şiirlerine konu etmişlerdir.

Eşek arısı (zenbûr), Sinek (meges, zübâb)

Karga ile eşek arısı arasında sürüler hâlinde dolaşmaları ve bir yere üşüşmeleri bakımından benzerlik ilgisi kurulur. Sineğin karga ile kullanımında benzer olumsuz özellikleri ön plâna çıkmaktadır. Güzellikten anlamayan karga, bülbül sesi yerine sineği tercih eder.²²⁸ Sinek uçuşta nasıl Hümâ ile kıyaslanamazsa, şairin papağan tabiatı ile rakib kargası da mu-

²²⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 1995, s. 78.

²²⁶ Azmîzâde Hâletî, K.12/19 (Kaya, s. 60).

²²⁷ Fedâî, G.139/2 (Çakıcı, s. 489).

²²⁸ Hamdullah Hamdî, G.82/7 (Özyıldırım, s. 165).

kayese edilemez.²²⁹ Aşağıdaki beyitte ise renk bakımından karga, sinek ve sevgilinin beni arasında bir ilişki kurulmaktadır:

Megesdür Medhiyâ yâ bir siyeh zâg
Yâhûd ‘aşk ehline sevdâdur ol hâl

Medhî, G.342/5 (Seyhan, s. 497)

6.2. Karganın Bitkilerle İlişkisi

6.2.1. Karga - Ağaç İlişkisi

Karga ile birlikte servi, kavak, çınar, söğüt, erguvan gibi ağaçlar anılmaktadır. Bunların arasında kargayla bir arada en fazla zikredilen ağaç servidir.

Ağaç (dıraht, şecer, eşcâr), Fidan (nahl)

Ağaç vaaz veren karga ile bülbülün minberidir.²³⁰ Ağaçlarına karga ve çaylak konmasa, gül bahçesi hoş ve gönül açıcı bir yerdir.²³¹ Karga ve çaylağın ağaçlara konması devrin adaletsizliğinin bir sonucudur.²³² Ayrıca ağaç, özellikle meyve bahçelerine kuşların girmesini engellemek için karga ya da karganın kanadının ağaca asılması dolayısıyla kargayla birlikte anılır:

Âşiyân-gîr olmasun dirsen hayâlün bâğına
Ol rakîbler lâşesini zâg-veş eşcâra as

Âsaf, G.452/4 (Kaya, II, s. 590)

Servi (serv)

Rakîbin sevgilinin kolunda dolaşması, servinin koluna karga konması olarak değerlendirilir.²³³ Sevgilinin bembeyaz kolu üzerindeki küçük

²²⁹ Prizrenli Şem‘î, G.80/4 (Karavelioğlu, s. 79).

²³⁰ Şeyhî, G.66/4 (İsen - Kurnaz, s. 162).

²³¹ Âsaf, G.485/5 (Kaya, II, s. 606).

²³² Mezâkî, K.18/73 (Mermer, s. 239).

²³³ Mustafa Fennî, G.168/2 (Demirkazık, II, s. 475).

yaralar (dâğ) da serviye konmuş kargadır.²³⁴ Servi üzerine konan karga sıklıkla sevgilinin siyah olan zülfü ve beninin (hâl) benzetileni olur. Buna göre sevgilinin zülfü ve beni servi üzerine konan kargadır. Bursalı Rahmî, sevgilinin çene çukurunda gördüğü benleri serviye konmuş karga sürüsü olarak değerlendirir:

Kadün üzre zenehdânunda hâlün göricek yer yer
Niçe zâg-1 siyeh bir servde hem-âşiyân sandum

Bursalı Rahmî, G.122/4 (Tığh, s. 205)

Kavak, Söğüt (bîd), Çınar (çenâr), Erguvan (ergavân)

Karga, *kavağ*ı ve *söğüdü*²³⁵ mekân tutar. *Çınar*la ise işi olmaz.²³⁶ Aşağıya alınan beyitte Kâmî, kan saçan kılıcın üstüne konan düşmanın canını, *erguvan* dalına konan kargaya benzetmektedir:

Konardı cân-ı ‘adû tîg-1 hûn-feşân üzre
O zâglar gibi kim şâh-1 ergavâna gelür

Kâmî, K.22/21 (Özyılmaz, s. 59)

6.2.2. Karga - Çiçek İlişkisi

Tarama sonucunda elde edilen beyitlerde çiçeklerden karga ile gül, lâle ve süsen arasında ilgi kurulduğu görülür. Özellikle gül, karga ile bağlantılı olarak sıkça anılmaktadır.

Gül (verd)

Gül; klasik Türk şiirinde sevgili, Hz. Muhammed, diğer din ve devlet büyükleri gibi şahıslarla; sevgilinin yanağı, yüzü ve dudağı gibi uzuvlarla; Cennet, Kurân-ı Kerîm, ümit, tebessüm, mutluluk, muhabbet, şiir gibi olumlu ve soyut kavramlarla; mevsim, bahar, nevrûz, şebnem, yıldızlar, bülbül gibi doğal öğelerle ve süs, ayna, elbise, la’l, tâc gibi eşyalarla ilişki-

²³⁴ Gelibolulu Âlî, G.388/2 (Aksoyak, II, s. 79).

²³⁵ Feyzî, G.274/2 (Coşkun, s. 443).

²³⁶ Gelibolulu Âlî, G.201/4 (Aksoyak, II, s. 42).

lendirilir.²³⁷ Bunların arasında özellikle sevgili ve onun uzuvlarının gülle ilişkilendirilmesi en yaygın olanıdır. Şairler kendini bülbül, sevgiliyi gül, rakîb ya da ağyârı da karga olarak tasavvur ederler. Rakîbe ya da ağyâra yâr olan sevgili, dalına karga konan gül tasavvuruyla ifade edilir. Sevgili tümüyle gül olarak görüldüğü gibi sevgilinin yanağı da tek başına gül olma vasfını taşır. Buna göre sevgilinin benlerle bezeli yanağından bûse alan rakîb, gül harmanından beslenen kargaya benzetilmiştir ki bu durum şairce hoş karşılanmaz.²³⁸ Sevgilinin kolunda oluşan yaralar da gülün üzerine konmuş karga olarak değerlendirilir.²³⁹ Şairler kimi zaman da sosyal eleştiri yapmak amacıyla etraflarında gördükleri yakışsız durumları ifade etmek için gül dalına karga konması durumunu örnek gösterirler.²⁴⁰ Gül yaprağındaki inceliği cahil karga anlayamaz, onu ancak bülbül anlayabilir.²⁴¹ Şairler sevgilinin yanağındaki beni (hâl), ayva tüyelerini (hat) ve sevgilinin zülfünü gülün üzerinde konmuş karga olarak nitelendirir. Aşağıdaki beyitte Fuzûlî sevgilinin gül yüzüne sarkan zülûflerini gül bahçesinde kargaların oynaması olarak düşünür:

Sabâdan gül yüzinde sünbül-i pür-pîç ü tâb oynar
Sanasan per açub gül-şende bir müşgin gurâb oynar

Fuzûlî, G.70/1 (Komisyon, s. 194)²⁴²

L â l e

Gülden sonra klasik Türk şiirinde en sık rastlanan çiçek lâledir. Lâlenin klasik Türk şiirindeki temel işlevi; sevgili, memdûh, güzel, gelin, sâkî, hizmetçi, asker gibi şahıslar; sevgilinin yanağı, dudağı; âşığın yüzü,

²³⁷ Yavuz Bayram, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/4, Tunca Kortantamer Özel Sayısı II, Fall 2007, s. 212.

²³⁸ Muhammed Nur Doğan, *Lâle Devri Şairi, Şeyhülislâm Es’ad ve Dîvânı*, MEB Yay., İstanbul 1997, G.118/4, s. 242.

²³⁹ Emrî, Kt.242/1 (Saraç, s. 342).

²⁴⁰ Belîg M. Emin, G.129/2 (Demirel, II, s. 235).

²⁴¹ Bursalı Rahmî, K.4/11 (Tıgılı, s. 38).

²⁴² Kenan Akyüz - Süheyl Beken - Sedit Yüksel - Müjgan Cunbur, *Fuzûlî, Türkçe Divanı*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1958.

vücûdu, kanı, gözyaşı ve yaraları gibi uzuvlar; kadeh, şarap, tabak, tâc gibi eşya; güneş, ay, yıldız gibi kozmik unsurlar ve cennet, gönül, ümit, dert, şiir gibi soyut kavramlar ile değişik vesilelerle ilişkilendirilmesine dayanır.²⁴³ Bu ilişkilendirmelerin arasına kargayı da eklememiz gerekir. Lâle-nin ortasındaki siyahlık onun kargaya benzetilmesine neden olmuştur. Lâle, ipekten kanadı olan bir karga olarak da tavsif edilir.²⁴⁴ Bunun dışında Mecnûn lâleye benzetilirken onun başında yer alan yaralar (dâğ) karga olarak tasavvur edilir.²⁴⁵ Aşağıdaki beyitte şair lâleyi, yakut ve miskten kanat takmış bir karga olarak niteler:

Her kim baharsa lâleye dir kim zihi gurâb
Kim müşğ oldu ana vü yâkût bâl ü per

Ahmedî, G.236/5 (Akdoğan, s. 370)

S ü s e n (s ü s e n)

Süsen, yapraklarının şekli sebebiyle divan şairlerince kılıca sıkça teşbih edilir. Aşağıya alınan beyit bu imajdan yola çıkılarak oluşturulmuştur. Süsen, gam kargasının girmesine izin vermemek için, sevgilinin güzellik gül bahçesini, elinde kılıç, korumaktadır:

Konmaya zâg-ı küdüret diyü her subh u mesâ
Dalkılıç bekler anun gülşen-i hüsnün süsen

Mustafa Fennî, T.142/5 (Demirkazık, II, s. 779)

7. S o n u ç

Klasik Türk şiirinde, bazen benzetme yolu ile bazen tezat ilişkisi içerisinde çeşitli unsurlarla bir arada zikredilen karga, bu kullanımların neredeyse tamamında olumsuz anlamlar yüklenerek ve âdeta her türlü kötü vasıf ile davranışın odak noktasına yerleştirilerek ele alınmıştır. Karga, divan şiirinde başta rengi ve sesi olmak üzere çeşitli sıfat ve özellikleriyle oldukça renkli bir hayal dünyası içerisinde konu edilmiştir. Karga siyah rengi dolayısıyla, sevgilinin zülfü, beni, ayva tüyleri, kaşı, âşığın bağrın-

²⁴³ Yavuz Bayram, "a.g.m.", s. 212-213.

²⁴⁴ Ahmedî, G.597/3 (Akdoğan, s. 551).

²⁴⁵ Emrî, G.229/4 (Saraç, s. 142); Emrî, Kt.97/1 (Saraç, s. 316).

daki yaralar; rakîbin, zâhidin, fitnecilerin, hasetçilerin ve düşmanların kara yüzü, âşığın karmakarışık saçları, gece, akşam, karanlık, kalem, toprak, göz gibi somut unsurlara; rengi ve uğursuz addedilmesi nedeniyle matem, gam, cevir, ecel, bela, kara baht, fitne, adâvet ve mihnet gibi soyut unsurlara benzetme ögesi olarak kullanılmıştır. Çirkin sesi sebebiyle rakîb/ağyâr, düşman, müteşair, vâiz gibi ögelerin benzetilene olmuştur.

Kargaya dair çeşitli âdet ve inanışlar da divan şiirinde yansımaları bulmuş, bilhassa ağaca karga ölüsü asma âdeti şiire sıkça konu edilmiştir. Yine karganın kara haber getirmesi, defineler bulması, uğursuzluğu gibi inanışlar da divan şiirinde söz konusu edilmiş, bununla birlikte beyitlerde uzun yaşadığına dair inanışı ifade eden bir kullanıma rastlanmamıştır.

Tespit edilen beyitlerde kargayla ilgili atasözü ve deyimlerin de divan şiirinde yer bulduğu, şairlerin kimi zaman karga ile ilgili atasözü ya da deyimleri hiç değiştirmeden kullandıkları kimi zaman da küçük ifade ve söyleyiş değişiklikleri yaparak bunlara şiirlerinde yer verdikleri görülmüştür.

Karga, ayrıca diğer hayvanlarla çeşitli yönlerden karşıtlık ve benzerlik ilişkisi içerisinde birlikte anılmıştır. Bu noktada karga kuşlardan bülbül, papağan, Hümâ, Ankâ, doğan, şahin, turna, kumru, sülün, tavus ve kartalla tezat ilişkisi içerisinde; çaylak, baykuş, serçe ve akbaba ile de ortak yönleri sebebiyle birlikte kullanılmıştır. Dört ayaklı hayvanlardan köpekle ortak yönleri nedeniyle, aslanla ise zıtlık ilişkisi içerisinde ele alınmış; böceklerden sinek ve eşek arısıyla benzer yönleri sebebiyle birlikte kullanılmıştır. Gül ve servi, karganın en fazla bir arada anıldığı bitkiler olmuş, karganın bu bitkilerin yanında bulunması ya da yuva yapması şairlerce hoş karşılanmamıştır.

Yüzün üzerinde divanın taranması ile elde edilen beş yüzün üzerindeki beyitten yararlanılarak oluşturulan bu çalışma sonunda, hâlen çevremizde sıklıkla karşılaştığımız karganın klasik Türk şiirinde hatırı sayılır bir yer edindiği, çeşitli unsurlarla birlikte, son derece zengin bir hayal ve benzetme dünyası içerisinde ele alındığı görülmüştür.

“THE CROW IN THE DIVAN POETRY”

Abstract

The crow with its black color, ugly voice and unlucky presence which has been frequently mentioned through the folklores, literatures, beliefs and customs has been the focus of several metaphores and imaginations. With the examples of couplets analysed in this study, it has been discussed the adjectives used by the classical Turkish poets and the beliefs and customs, proverbs and idoms reflected on the divan poetry and the usage of the crow in the poetry as a metaphore. Thus the role of the crow in the classical poetry and the concept of it for the poets have been tried to explain.

Keywords

Divan poetry, bird, crow, raven, customs and beliefs, proverbs and idoms